

ՅԱԿՈԲ ՔԷՕՍԷԵԱՆ

**Ս. ԵՓՐԵՄ ԱՍՈՐՈՒՄ ԵԶԵԿԻԷԼԻ ՄԱՐԳԱՐԵՈՒԹԵԱՆ
ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐԱՅԱՅՏ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ**

Տիեզերական Եկեղեցու փառաբանումը դեմքերից մեկն է ս. Եփրեմ Ասորին (306-373), որի մատենագրական ժառանգության հայերեն թարգմանությունը ԺԹ. դարասկզբից ի վեր գտնուում է հայ եւ օտար մասնագետների ուշադրության կենտրոնում: Այս ուշադրությունը պայմանավորված է նրանով, որ այդ ժառանգության զգալի մասը մեզ յայտնի է միայն հայերեն թարգմանությամբ¹: Բնագրի արժեք ունեցող այդ երկերի հայերեն թարգմանության մասնավոր շահեկանությունը պայմանավորված է նրանով, որ դրանց հետազոտությունը մեծապես նպաստում է Արեւելաբարիստոնեական եկեղեցական մտքի մի շարք օրինաչափությունների բացայայտմանը: Այդ կարեւոր երկերից է նաեւ Եզեկիէլի մարգարէության նորահայտ հայերեն թարգմանությունը, որը զգալիորեն տարբերում է ասորերեն բնագրից: Այսպէս՝ հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում է Գ. (5-26), Զ., Ը., Ժ., ԺԲ., ԺԸ., ԻԲ., ԻԴ.-ԻԷ., ԻԸ. (3-17), ԻԹ.-ԼԶ., ԼԸ.-ԽԱ. (բնագրում չիք ԽԲ.-ԽԳ.), ԽԵ. (բնագրում չիք ԽԶ.) գլուխների մեկնությունը, սակայն, ընդհակառակը, հայերենում առկայ որոշ համարների մեկնությունը բացակայում է ասորերենում՝ ԺԱ. 10, ԺԶ. 23, 26, 46, 50, 53-56, ԻԱ. 4, ԻԳ. 40, ԻԸ. 18, ԼԷ. 9, ԽԴ. 4: Առանկ առարկայօրէն ցոյց տալու համար տարբերությունները՝ հանդիպադրենք ասորերեն բնագրի (ծուսերէնի միջնորդությամբ) եւ հայերեն թարգմանության՝ բովանդակությամբ առանկագոյնս նման հատուածներից մի քանիսը, որոնք մեկնությունն են Եզեկիէլի մարգարէության նոյնական տեղիների:

Բնագիր	Թարգմանություն
Տեսքը «մարդու նմանության պէս» (Ա 10). սա Քրիստոսի անարգունըն է խաչի վրայ, «խսկ մարդու կերպարանքը վերեւից» (Ա 26) կառքի վրայ՝ նշանակում է Քրիստոսի փառքը: «Նրանց չորսի դէմքը աջից առիւծի կերպարանք ունէր, իսկ ձախից՝ եգան եւ արծուի կերպարանք»:	Բայց դարձեալ «կերպարանք մարդոյ» (Ա. 10) վասն անարգանաց նորա ասէ եւ խաչելութեան, զի ի վերայ կառացն երեւեցաւ փառք նորա ընդ աջմէ եւ կերպարանք առիւծուն թագաւոր գազանաց եւ արծուի, վասն զի ի վերուստ էր այս, որ եկն: Կամ եկեղեցի անուանեսցի կառս եւ զհեթանոսս գազանս:

¹ Տե՛ս «Սրբոյն Եփրեմի մատենագրությունը», հտ. Ա.-Դ., Վենետիկ, 1836:

Առիծի դեմքը, որ գազանների արքան է, մեզ ներկայացնում է այս դարի (աշխարհի) արքաներին եւ իշխաններին, ովքեր իրենց վրայ կրելու են Եկեղեցու լուծը, որ պատկերում է կառքի տեսքով, կամ ենթարկուելու են Աւետարանին, որը նույնպէս պատկերում է իբրեւ կառք: Արծուի դեմքը մատնանիշ է անում այն, որ նա, ով կարող է գալ, վերից է գալու: Իսկ թռչուններն ու կենդանիները միասին պատկերում են այն ժողովուրդներին ու ցեղերին, որոնք, ունենալով տարբեր բարքեր, ինչպիսի փութով են ընդունելու Աւետարանը, բոլորը սխրագործելու են հոգևոր գործի մէջ²: «Մարդու ձեռքը քերովբէների թելերի տակ» (Ա. 8): Քերովբէների թելերի տակ գտնուող մարդու ձեռքը մեզ ցոյց է տալիս, որ կառքն ընթանում է զօրութեամբ նրա, ով դարձաւ մարդու Որդի, ով բազմաձէ կառքին: Այս ձեռքը հասկանալ է տալիս, որ Քրիստոս Փրկիչը զգեստատրուելու է մարդկային մարմնով: ‘Դարձեալ’ քերովբէների թելերի տակ գտնուող մարդու ձեռքը նշանակում է, որ Քրիստոսի Աջով է պահպանուում եկեղեցու հիմքը: «Անուի մէջ անիւ էր պտտտում» (Ա. 16), այսինքն՝ զօրութիւնը զօրութեան մէջ, թագաւորութիւնը՝ թագաւորութեան մէջ: «Իւրաքանչիւր երկուսը դեմդիմաց էին» (Ա 11), որովհետեւ նրա երեսի առջեւ է Նրա Եկեղեցին, եւ «դժոխքի դռները չեն յաղթահարելու այն» (Մտթ. ԺԶ 18)³:	«Եւ ձեռն մարդոյ ի ներքոյ քերովբէիցն» (Ա. 8): Եցոյց եւ յայտ արար, թէ զարուսթին իւր կրէ զկառս, որ բարձեալ ունին զնա կամ զի յայտ արասցէ, թէ մարմին մարդոյ զգեցաւ Քրիստոս: «Ձեռն մարդոյ ի ներքոյ թեւոց նորա», զի յայտ արասցէ թէ զհովիւս եկեղեցոյ Աջ իւր բարձրացեալ ունի: «Եւ հանդէպ միմեանց երթային, եւ յետս ընդդէմ ոչ դառնաին» (Ա. 9), զի առաջի երեսաց իւրոց է եկեղեցի իւր. «Դրունք դժոխոց ոչ յաղթահարեսցեն զնա»:
--	--

Եթէ նմանաբնոյթ հատուածների մէջ առկայ է այսօրինակ յարաբերակցութիւն, ապա կարելի է պատկերացնել, թէ ինչպիսին է իրարից էապէս տարբերուող եզնկիւղեան նոյն տեղիների մեկնաբանութեան յարաբերութիւնը: Դա ցոյց տալու նպատակով համադրենք թէկուզ հետեւեալ հատուածները.

2 Sts 'u Святой Ефрем Сиринь, Творения, т. 6, Издательство "Отчий дом", 1995, էջ 6-7:

3 Անդ:

Բնագիր	Թարգմանություն
«Եւ ասում է ինձ՝ կե՛ր այդ մատեանը» (Գ. 1): Աստուած այսպէս է ցոյց տալիս հաճութիւնն իր մարգարէի հանդէպ: Իր Աջը երկարեց նրան, մատեանի մէջ զետեղեց մարգարէութիւնը եւ դրանով մխիթարեց ու հաստատեց մարգարէին, որպէսզի հաղորդակից դառնալով աստուածային խորհուրդներին՝ հաղորդակից դառնար նաեւ մարգարէների Տիրոջ կրած անարգանքին, եւ ինչպէս Տէրն անպատուութիւն հանդուրժեց, երբ նրա ժողովուրդը խախտում էր նրա պատուիրանները, այդպէս էլ մարգարէն պետք է նմանուէր Տիրոջը: «Կերայ այն, եւ բերանիս մեղրի քաղցրութիւն տուեց» (Գ. 3): Մարգարէի շուրթերին մատեանը մեղրի նման քաղցր դարձաւ, եւ եզեկիւէլի վրայ կատարուեց գրուածը. «Որքան քաղցր են քո խօսքերն իմ քիմքին, անէլի քաղցր, քան մեղրն իմ բերանում» (Սղմ. ՃԺԸ. 103)⁴:	«Բաց զբերան քո, ասէ, եւ կեր զմատեանդ, զոր տամ ես քեզ» (Գ. 1): Այսինքն զոր թուի նոցա, թէ պիղծ իցէ, քանզի մեռելոյ է եւ աղտեղի է ուտել զնա, զի ցուցցէ մարգարէն, եթէ առ ընկալաւ նա զստուէր հրամանի Տեառն իւրոյ եւ ոչ եթէ նեղեալ իցէ եւ կամ բռնութեամբ ինչ, այլ սիրով յաւժարութեամբ ամբնկալաւ յանձն իւր: Ասէ. «Կերա ես զնա»: Զի յայտ արասցէ, եթէ որպէս եղեւ համ ճաշակոյ մատենին ի բերան նորա: Ոչ գտաւ համեմատ յամենայն կերակուրս իւրեանց այն զհամ ճաշակոյ նորա զամենայն փափկութեամբ կերակոյ նորա: «Կերա ես,- ասէ,- զմատեանս, եւ եղեւ ի բերան իմ իբրեւ զքաղցրութիւն մեղու» (Գ. 3): Բայց դարձեալ մի՛ լինիր դառնացող: Կանխէ յառաջագոյն եւ զգուշացուցանէ նմա, քանզի հանդեպ էր արկանել զնա ի նեղութիւն: Եւ հրամայէ նմա ոչ լինել նմա դառնացող, քանզի նեղութիւն բռնութեան անկանի ի վերայ նորա ուտել տառապանաւք եւ ըմպել ցանկութեամբ եւ կապել չարչարանաւք, առնէ ի նա շնորհս: Առաքէ ի նմա Աջ, որ ունէր զմարգարէութեան մատանին (մատեանն_Յ. Ք.), զի մխիթարեսցէ եւ զարասցէ, զի իբրեւ խորհրդակից առաջնոցն կրէ ցնա զչարչարանս փոքր ժամանակս, զի եղիցի նա կցորդ եւ հաղորդ տեառն Աջուն, զի որպէս անարգեցաւ Տէրն նորա յայնմիկ, զի որդիք ժողովրդեան նորա, նմանեսցէ նա ինքն նեղութեան, զոր եղ նա: Արդ, մի՛ լինիր դառնացող, զի մի՛ հրաժարեսցէ նա իբրեւ զԵրեմիայն մինչ զի եղեւ մարգարէութիւն իբրեւ զհուր եւ վառեցաւ զոսկերաւք նորա խաւսել զնա ժողովրդեանն, եւ ոչ կամեցաւ եւ մանաւանդ, զի ի Բաբելոն, զի ի միտ առցէ սակաւ մի պատճառ լինել հայիոյութեան ի վերայ Աստուծոյ իւրոյ ի մէջ աւտար եւ անձանաւք հեթանոսաց: Եւ զի՞ ասէ՝ «Եղեւ ի բերան իմ իբրեւ զքաղցրութիւն մեղու» այն, որ գրեցաւ առ նմա «Քաղցր է,- ասէ,- ի քիմս իմ» (Սղմ. ՃԺԸ. 103): Յայտ արար եւ եցոյց նմա, զի եթէ դառնութիւն մատենին, տրտմութեան մարգարէին քաղցրացուցին զքիմսն իբրու ակնարկէ, զի թելետ ի դառնութեան գերութեան անդ էին, սակայն դարձ քաղցրութեան քարոզելու նոցա:

4 Անդ, 8-9:

Ինչպես պարզ երևում է, համադրուած հատուածների մէջ բովանդակութեամբ համերաշխուծ են լոկ ընդգծուած մասերը: Ի յաւելումն առկայ ասորերէն բնագրի՝ հայերէն թարգմանութիւնն ունի յատուկ անուններ: Արդ, եթէ համաբնոյթ հատուածների պարագային համառօտ է հայերէն թարգմանութիւնը, եւ ընդարձակ՝ ասորերէն բնագիրը, ապա տարաբնոյթ հատուածների պարագային ընդարձակ է հայերէնը, եւ համառօտ՝ ասորերէնը: Բնագրի եւ թարգմանութեան այսօրինակ յարաբերութիւնը թոյլ է տալիս վերապահօրէն ենթադրելու, որ հայերէնը ոչ այնքան թարգմանութիւնը, որքան հայացումն ու իմաստային վերապատումն է ասորերէն բնագրի, կամ, որ նուազ հաւանական չէ, հայերէն թարգմանութիւնը կատարուած է այժմ անյայտ ասորերէն մի տարբերակից, որպիսին է պարագան ս. Եփրեմի հինկտակարանեան համառօտ մեկնութիւնների հայերէն թարգմանութեան:

Ամենայն հաւանականութեամբ, աշխատութիւնը թարգմանուած է ասորերէնից: Սրա մասին է վկայում յատուկ անունների գրութեան սեմական ձեւը՝ Շամր (Սամարիա), Շաուղ (Սաուղ), Յեշու (Յեսու), Յոշիա (Յովսիա) եւ այլն: Ս. Եփրեմի շատ երկերի նման սա եւս, ամենայն հաւանականութեամբ, թարգմանուած է Ե դարում:

Մեկնաբանական գրականութեան մէջ լինելով Եդեսիայի դպրոցի խոշորագոյն դէմքերից մէկը՝ հեղինակն, ի հակակշիռ ալեքսանդրեան այլաբանութեան, սրբօրէն պահպանում է Անտիոքի հաստատագրած պատմաբանասիրական մեկնաբանութեան հիմնական օրինաչափութիւնները⁵: Խնդրոյ առարկայ աշխատութեան մէջ նմանապէս ս. Եփրեմը հաւատարիմ է մնացել այդ օրինաչափութիւններին:

Գործի մեզ յայտնի միակ ընդօրինակութիւնը գտնվում է Մաշտոցի անուան Մատենադարանի թիւ 5906 ձեռագրում/թ.203բ - 225բ/⁶:

Ստորեւ ներկայացնում ենք ձեռագրի նկարագրութիւնը, որ է ժողովածու մեկնութեանց: **Ժամանակ՝** ՉԽԹ. (1300 թ): **Գրիչ եւ ստացող՝** անյայտ: **Թերթ՝** 413: **Պրակ՝** Ա.-Ի. (նշուած միաւորներով), Լ.-Ս. (նշուած տասնաւորներով) 12, պակա-

⁵ Այս մասին տես **А. Жданов**, О толкованиях пр. Ефрема Сирина на Св. Писания Ветхого Завета, Журнал "Прибавления к изданию творений Святых Отцовъ, в русском переводе" за 1888 год, М., 1888, часть XLII, էջ 467-488:

⁶ Ինչպես երևում է, մեկնության մեկ այլ օրինակ, որ գրչագրուած է Վանում, պահպանում է Վենետիկի Մխիթարեան մատենադարանում. Տես **Խ. Գ. վրդ. Զարբհանալեան**, Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց, Վենետիկ, 1889, էջ 461

սաւոր օրինակ՝ Ա, Ն, Պ, Ջ, Ռ, Ս-8, Բ-11: **Նիւթ՝** թուղթ (արեւելեան): **Գրութիւն՝** միասին: **Գիր՝** բոլորգիր: **Տող՝** 19 :Ձեռագիրը սկզբից եւ վերջից թերի է:Առկա է թերթերի ետեւառաջութիւն/229-232/: Բնագիրը՝ թ.216-221. խառնուած: Թերթերի հերթագայութիւնը յետագայում ճշտուած արաբական թուանշանով⁷. 203բ - 225բ⁸:

Ձեռագրի ուղղագրական առանձնայատկութիւններից են՝ *ստեւծ-ստիւծ երկեղ-երկիւղ, շառաւել-շառաւիղ, եի-էի, նշանակե-նշանակէ, հրշտակ-հրեշտակ, Բարաւէղ-Բարայէլ, օ-աւ*: Սեռականի վերջին յ-ն չի գրուած՝ *բարբառո, վերջո, Ասորոն*: *Յ-ն զեղչուած է նաեւ բառամիջում՝ արքաի, Եսաի, Բարաւէլ, տղաութիւն, քահանայից, քահանայետ*: Նկատուում է ձայնեղների խլացում՝ *հանգոյն-հանկոյն, հանգչեւ-հանկչեւ, պղինձ-պղինձ, կանգնեւ-կանկնեւ, ամբարշտութիւն-ամպարշտութիւն*: Ներկայացուող բնագրում զեղչուած յ-ն եւ «կանգ» արմատի խլացած գ-ն վերականգնուած են:

7 Ձեռագրիս նկարագրութիւնն ըստ՝ Յուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, հտ. Բ., կազմեցին՝ Օ.Եզանեան, Ա.Զեյթունեան, Փ.Անթարեան, ցանկերը եւ համեմատական տախտակները Օ.Եզանեանի, խմբագրութեամբ Լ. Խաչիկեանի, Աս. Մնացականեանի, Երեւան, 1970, էջ 208:

8 Ի դէպ ձեռագիրս բովանդակում է նաեւ Եզեկիելի մարգարէութեան ս.Կիրեղ Ալեքսանդրացու/թ.226ա-362ա/[=Թեոդորէոսու Կիրացի. Տպ. աշխտ. Յ.Քէօսէեանի, Երեւան, 2000], Ստեփանոս Սիւնեցու/թ. 362ա - 411բ/[տպ. աշխտ. Յ. Քէօսէեանի. Մատենագիրք հայոց, հտ. Զ, Անթիլիաս, 2007, էջ130-155]եւ Եսայի Նչեցու / թ.3ա - 203ա / մեկնությունները: Յավելագրութիւնը /ԺԷ. դար/ եւս Եզեկիելի մի մեկնութիւն է/թ. 412 ա- 413բ/:

ՏԵԱՌՆ ԵՓՐԵՄԻ ԽՈՐԻՆ ԱՍՈՐՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵԱՆ ԵԶԷԿԻԵԼԻ

Ամի Հինգերորդի գերութեան Յովակիմայ արքայի, որ 'նա ինքն է ամ' Հինգերորդ Սեդեկիա արքայի յերուսաղէմ, վասն որոյ Եզեկիէլ անդ ի գերութեան Բաբելոնի, իբրեւ ընտրեցան՝ տունն Դանիէլէն, եղեւ տեսիլս այս ի վերայ Քոբար գետոյ: Յամի երեսներորդի Հինգերորդի, որ 'նա ինքն է ի կարգին անուն երեսներորդի Հինգերորդի անդ ի գերութեան Յովակիմայ արքայի: Եւ դարձեալ ի 'նոցանէ Հինգ եւս մինչեւ ի քսան եւ Հինգ տեսլեան Հինգ եւ քսան եւ Հինգ յիսներորդ կարգին եւ զամենայն 'նորոգութիւնս, որ լինելոց էին եւ սովոր իսկ էին, այսինքն՝ շինուած տաճարին ամենայն ուրախութեամբք, բայց երեսներորդ ամի է 'նա ի ժամանակի իբրեւ առ Ն(204)ա, զի յամինն երրորդ ի կարգին ետես 'նա յառաջագոյն Հոգովն զկնի քաներորդ ամին ետ 'նշան զելիցն, եղ ինքն յարինացն երեսուն, որպէս զի լցցին անդ քսան յիսներորդն, զի եղիցի 'նմանող դարձ 'նոցա, զի սպասեցին Հնգեկին մին ամաց ըստ Հրամանին, զոր Հրամայեաց ինքն ի վերայ 'նոցա, զի այսպէս եղիցի դարձ 'նոցա յերկիր իւրեանց: Ասէ թէ՛ յամին երեսներորդի, զի 'նա ինքն ամ' Հինգերորդ գերութեան Յովակիմայ արքայի, եւ զհետ 'նորա վեց եւս ամ' եւ Սեդեկիա մետաքսն, որ լինի երեսուն եւ վեց: Իսկ ի քաներորդ ամս չորեքտասան ամ' աւերած 'նորա, ետես զտեսիլ շինուածոյ տաճարին: Արդ, երե-

սուն, որ եղ-յիւրմէ վասն աւրինակին, որ ած, եւ վեց Սեդեկիայն եւ չորեքտասան ի սկզբան 'նշանի դարձին, որ քառասունինն եւ Հինգեկին մի ամաց պատճառ տեսլեան կառացն ասի այսքան, զի ի ժամանակին իբրեւ ելին 'նոքա յերկրէն եգիպտացոց, Հրամայեաց Մովսիսի առնել խորան, զի բնակեացէ ի մէջ 'նոցա, եթէ գոնեա այսու պատճառանաբք պաշտեցեն զնա: Եւ ի ժամանակին իբրեւ շինէր Սողոմոն զտաճարն, յայտնի 'նշան եցոյց 'նմա վասն Հանգաւտե// (204բ) ան իւրոյ, որ բնակեցաւ ի մէջ 'նոցա: Իսկ աստ զեկեղեցի եցոյց կառւս, քանզի յարձակեցան 'նոքա ի վերայ Աստուծոյ՝ անարգել զնա ի 'ներքս ի սրբութեան 'նորա, զի զեղան չափ պարտեաց 'նոցա եւ պղծեցին զնա ի տան 'նորա: Լուծաւ 'նա ի վերայ կառաց իւրոց, պղծեցաւ, ասէ, սա ի մէջ 'նոցա, այսինքն՝ զի ցուցցէ 'նա վասն որ ի 'նոր աւերելոցն էր եւ անարգելոցն էր ի պատուէ իւրմէ: Մինչդեռ արդարութեամբ գնային, բնակէր Աստուած ի մէջ 'նոցա, եւ իբրեւ ամբարշտեցան, եբարձ զանձն իւր ի 'նոցանէ եւ երեւեցաւ ի մէջ Հեթանոսաց, զի ի միտ առցեն այսուիկ, թէ յամենայն Հեթանոսս Հանգչելոց՝ են Աստուծոյ: Վասն այսորիկ ցուցանէ 'նմա յերկնից կենդանիս եւ Հոգեւորս քերթեցի փոխանակ քերթեցին, որ ի տաճարին կանգնեալ էին եւ Հուր եւ ամպ՝, զի աՀիւ երկնաւորն փոխանակ ձաղանացն եւ խելագարու-

1 ձեռագրում՝ ընդդեման /այսուհետեւ զանց է առնուում "ձեռագրում"-ը/:

2 հանկչելոց:

3 կանկնեալ:

4 ամբ:

թեան ներքին տանն Հանգստեան, որ լի եղեւ, փոխանակ որ առաջի տապանակին լուցանէին, որ յաճէ եւ յերկեղէ իւրեանց, զի յամալթ արասցէ զայնոսիկ, որ առանց ամալթոյ մերկ կաման իւրեանց զՀանգիստն՝ ոռւս արկանելովն իւրեանց թշնամանէին: Եւ լուս զձայն բարբառոյ Հրեշտակացն, զի փառաւորէին եւ ասէին. // (205ա) «ԱւրՀնեալ են փառք Տեառն ի տեղոջէ իւրմէ» (Գ 12), զի յամալթ արասցէ զայնոսիկ, որ անմտութեամբն իւրեանց քթաք իւրեանց խաչէին զնա. ետ նշանակ պոռնկութեան իւրեանց եւ լեզուաք իւրեանց զԱստուած Հայհոյէին: Եւ եթէ պատճառք կառաց վասն այսր եղեն, իսկ քերոքէն վասն էր. Դաւիթ ասէ. «Խոնարհեցոյց զերկինս, եւ էջ մեդ ընդ ոտիւք Նորա»⁵: Այս վասն տաճարին Սողոմոնի, քանզի երկուս քերոքէս կանգնեաց՝ նա անդ նմանութեան բանակետող նորա, եւ որչափ Համբեր նա նոցա՝ կաց մնաց նա ի մէջ նոցա եւ իբրեւ անցին նոքա ընդ սահմանովն, ել քերոքէն եւ թռեաւ: Այս Եղեկիելիս, թէ վասն քերոքէիցն աշա լուաք: Իսկ կերպարանացն ազգ այն Դանիէլին, զոր ետես նա զգաղանան, զի նոքա էին թագաւորութիւնքն բաբելացւոցն, ասորեստանեացն եւ մարացն եւ պարսիցն եւ մանաւանդ, զի փոխեաց զդէմն եղին ի նմանութիւն արջոյ, զի նա ինքն է երրորդ մարացն, որպէս եւ Դանիէլ ցուցանէ. «Երեք, ասէ, կողք ի բերան նորա»⁶ այլովք, «տեսիլ նոցա, ասէ, ըստ նմանութեան կերպարանաց մարդոյ» (Ա 10) քանզի ի կերպարանս մարդոյ նախ երեւեցաւ, ասաց նա, զինչ ետես յառաջագոյն, ապա՝ չորս դէմն ի վերայ միոյ:

Եւ զհարդ ի նմանութիւն մարդոյ, այլ ընդէր ի դէմն // (205բ) մարդոյ ետես: Եւ ասաց նախ զմարդոյն, ապա՝ զատեւծոն, ապա զեղին, ապա՝ զարծուոյն եւ զնմանութիւն գաղանաց գտանես անդ:

«Աճղակ ոտից նոցա, ասէ, իբրեւ զիճղակս որթուց եւ թեք իւրեանց իբրեւ զարծուոյ եւ ձեւք մարդոյ ի ներքոյ թեւոց նոցա չորից» (Ա 7-8):

Եւ միւս կերպարան քերոքէի եւ մարդոյ եւ առ նոյն արծուոյ իբրեւ այնք, եթէ կերպարանք եղին անոսանքն ի վերայ արծուոյն ոչ այլ քանզի ասաց նա զնոսա ի չորս դէմն, իբրեւ ոչ ասէր նա զկերպարանս, այլ ասաց զկերպարանս նորին գաղանին, իբրեւ ոչ փոխէր նա ի թեւոց անդի առաջնոյ այս քերոքէ: Ան գաղան, զոր տեսանէի ես ի վերայ Բոբար գետոյ, «եւ կերպարանք մարդոյ եւ այն եւս յաջմէ կողմանէ նոցա եւ երկուք եւս միւս կողմանէ» (Ա 10-12):

Չհարդ երթային նոքա ի չորս կողմանս իւրեանց. եւ տեսի, ասէ, ուր երթային նոքա՝ Հանդէպ նմա երթային ոչ եթէ ի կողմն ուրոյն, այսինքն՝ ի չորեափն կողմանս նոյն իսկ կերպարանս չորս անկիւնս անդ էին, իբրեւ յերկուս կողմանս մի դէմք էին ընդ արեւմուտս ի միոջէ կողմանէ եւ միւսն եւս Հանդէպ նորին ընդ Հիւսիսի եւ միւսն եւս ընդ արեւելս եւ Հանդէպ նորին ընդ Հարաւ եւ Հանդէպ երեսաց իւրեանց երթայն // (206ա) արդ որպէս յախճապակ, զի ոչ զրկէ լայնութիւն իւր զերկայնութիւն իւր:

«Եւ անիւ ի մէջ անուի» (Ա 16) ոչ եթէ զի յեռեալ էին ընդ միմեանս, այլ մի ի մէջ միոյ, զի թռչէին Հանդէպ նորա, զի ցուցցէ, եթէ ոչ ի տեղոջէ ի տեղի փոխի նա: Իբրեւ զայն զԽայեայն. զի ետես զԱստուած ի ներքս ի տաճարի անդ, զի ցուցցէ նա եթէ գոյ նորա սպաս սրաշտաման մեծ առաւելքան զայս:

5 զհանկիստն:

6 Սղմ. ԴՁ 2:

7 կանկնեաց:

8 Դան. է 5:

Արդ, այն, զի Հանդէպ երեսաց իւրոց երթայր, զի յայտ արասցէ, եթէ ոչ երթալով երթայ եւ գայ: Եւ զի ասէ «անիւ ի մէջ անուի»՝ զաւրովծին ի մէջ զաւրովծեան, եւ թագաւորովծին ի մէջ թագաւորովծեան: Աս ամենայն մեծովծին տեսլեան սքանչելեաց էր, որպէս զի մեծասցի պատմովծին նորա առաջի լսողացն, Հաւատասցեն մարգարէովծեան իբրեւ զայն, զի ասէ:

«Բարձրովծեալք՝ փառաց իւրոց լի էր տաճարն, եւ ձեռն Տեառն զաւրացաւ ի վերայ ին» (Գ 14):

Այսինքն՝ փութացոյց զիս: Դարձեալ զաւրովծեան եւ զերագովծեան զթագաւորացն Հեթանոսաց առակեաց ի տեսիլ գաղանացն. կերպարանք մարդոյն՝ Նաբոգոդոնոսոր, զի ել բանակաւք իւրովք, եւ առեծն վասն բռնաւորովծեան նորա, եւ եղինն՝ մանրէր եւ փշրէր կճղակաւք իւրովք, (206բ) զբռնովծինա նոցա կամ ասորեստանեայք եւ պարթեւք եւ մարք եւ բաբելացիք, զի Հնազանդեցուցին զնոսա, եւ զնոսա առակեաց ի գաղանս, ըստ Դանիէլի տեսլանն, «զորս չորս Հողմն յերկնից զչորս գաղանքն որ ելանէին եւ էին ահագինք մի քան զմի»¹⁰ եւ այլ եւս. քանզի ընկղմեաց նա զկառան եգիպտացւոց ի մէջ ծովուն. «իբրեւ ձայն, ասէ, որոտման անուի»¹¹ եւ «Նստար, ասէ, դու ի վերայ կառաց փրկովծեան քո»: Եւ եւան զՀեբրայեցիսն ի Հնազանդովծենէ իրեանց եւ ոչ իմացան: Յայտնեցաւ նա ի վերայ կառաց իւրոց ի Ժամանակի իբրեւ Հնազանդէր զնոսա, վասն զի պղծեցին նոքա զՀանգիստ նորա, եւ լուծաւ նա ի վերայ կառաց իւրոց: «Պղծեցայ ես ի մէջ նոցա», զի յայտ արասցէ, եթէ ոչ քրորէքն

գիտէին, թէ ուր իցէ նա, ասէին, եթէ՝ «Արհնեալ են փառք Տեառն ի տեղւոյն իւրմէ» (Գ 12-13): Այսինքն՝ ուր եւ իցէ նա կամ որպէս եւ՝ Ժողովուրդն ոչ իշխէր աւրհնել զաւրհնովծին Տեառն յերկիր աստար: Սոյնպէս եւ քրորէքն յաւրհնել անդ իրեանց զփառս նորա ոչ ասացին, եթէ ի Բաբելոնէ, այլ՝ «Արհնեալ են փառքն Տեառն ի տեղւոյն իւրմէ», զի նա է տեղի պաշտաման Նորա. ո՛ր տեղի է այն, որ ի սաղմոսի անդ. «Քեզ վայել է աւրհնովծին Աստուած ի // (207ա) Սիրն»¹²:

Բայց դարձեալ «Կերպարանք մարդոյ» (Ա 10) վասն անարգանաց նորա ասէ եւ խաչելովծեան, զի ի վերայ կառացն երեւեցաւ փառք Նորա ընդ աջմէ եւ կերպարանք առեւծուն թագաւոր գաղանաց եւ արծուի, վասն զի ի վերուստ էր այս, որ եկն: Կամ եկեղեցի անուանեցի կառա եւ զՀեթանոսա՝ գաղանս:

«Եւ ձեռն մարդոյ ի ներքոյ քրորէիցն» (Ա 8). Եցոյց եւ յայտ արար, թէ զաւրովծին իւր կրէ զկառա, որ բարձեալ ունին զնա, կամ զի յայտ արասցէ, թէ մարմին մարդոյ զգեցաւ Քրիստոս:

«Չեռն մարդոյ ի ներքոյ թեւոյ նորա», զի յայտ արասցէ, թէ զՀովիւս եկեղեցոյ աջ իւր բարձրացեալ ունի:

«Եւ Հանդէպ միմեանց երթային, եւ յեսա ընդդէմ ոչ դառնային» (Ա 9), զի առաջի երեսաց իւրոց է եկեղեցի իւր, դրոնք դժոխոց ոչ յաղթաւարեսցեն զնա»¹³: Նկարեաց մեզ ի կառա զընտրովծին Հեթանոսաց իբրեւ առնու նա ի Ժողովրդենէ անտի իւրմէ զՀանգիստ իւր եւ տայ զնա Հեթանոսաց, ըստ նմանովծեան, որ եցոյց: Եբարձ նա զկառան ի նոցանէ եւ ետ նա մեզ կառաւն իւրովք միաբանովծին, այսինքն՝ որպէս

9 բարձրութիւն:

10 Դան. է 2-3:

11 Մով. ՀՁ 18:

12 Սղմ. ԿԴ 2:

13 Մտք. ԺՁ 18:

տապանն Նոյի, որ զապականիչս իւր լծեալ էր զպիղծն ընդ սրբոյ, զի երեք մասունքն ի նոցանէ պիղծք էին //(207բ) եւ մինն՝ սուրբ: Այսուիկ յայտ արար, եթէ ի թլպատեղոց անտի լինելոց են առաքեալք Հեթանոսաց: Իսկ չորս գաղանքն ընդ չորս կողմն ակնարկէ: Եւ զի՝ բարձան գաղանքն եւ ոչ այստեւտեւ արժան է, թէ նա միայն յառաջագոյն Հաննէ զաւրճութիւնս գովութեամբ Հանդերձ, այնու քերոքէքն մեկնեն եւ ասեն, թէ՝ «Արճնեալ են փառք Տեառն ի տեղոյն իւրմէ», այսինքն՝ յամենայն Հեթանոսաց, զի լցաւ աւրճնութեամբ ամենայն երկիր լրիւ իւրով: Անիծէր զորդիս մառուացոց, զի ոչ եկին նոքա ի թիկունս աւգնականութեան եւ աւաւանիկ ի միում՝ գիշերի Հինգ Հազար ութ Հարիւր եւար սատակեաց Հրեշտակ քո, Տէր: Եւ ընդէ՛ր զգեցուցէր զանձն քո զայս անուանս տկար, զի դռքաք փոքր կացուցին զքեզ մարդիկ, թող իսաւեալ էր քո աւագինս եւ ասացեալ էր սաստիկս, եւ ոչ ոք էր այնուհետեւ, որ Համարձակէր ժպրճութեամբ: Չի՛ արդ իսաւեցան զնմանէ մարգարէքն, զի աւաւանիկ իսաւեցաւ նա սակաւիկ մի աւագինս, եւ ոչ կարացին նոքա Համբերել, եւ Դանիել. «Ի Հրեշտակէ անտի շիջաւ տեսիլ նորա» եւ Մովսէս զերես իւր քողովն ծածկեաց եւ Եղիս՝ նափորոտովն իւրով: Ոչ եթէ քողն եւ նափորտն կարացին տեսանել. անաւթք են նոքա անշունչք եւ պարծել ոչ կարին: Եւ ընդէ՛ր // (208ա) ամենայն մարգարէից զայն ոչ արար, եւ մի ի Հարց անտի զայն ոչ գործեաց: Մեծ եւ փառաւոր է գործ նորա, զի յարոյց զոսկերս ցամաքեալս, զաւրս բազումս ի դաշտի անդ, զի իբրու եթէ մեռեալ յարուցին առաջինքն: Աքանչելի էր գործն նոցա. որչափ եւս աստ, զի յարոյց զոսկերս ցամաքեալս ի դաշտին:

Արդ, զի՛ կարծիքն յարուցեալքն, որ տեսին զյարութիւն եւ մոլորիցին ի նա, եթէ Աստուած իցէ, այլ արդ եմք առաջի ամենայն մարդկան խոնարհեցոյց: Եւ զի Հաց կշռով ետ նա եւ ջուր Հափով արբոյց նմա իբրու կապեալ է նա շղթաիւք իբր զանցաւոր, զի ամենայն, որ տեսանէր զարութիւն յարութեան նորա: Եւ կամի նա յիշել զխոնարհութիւն եւ որ տեսանէ զչարչարանս նորա՝ մեծացուցէ նա յԱրարչէ՝ նորա վասն առն զաւրութեան, որ եղեւ ի ձեռն նորա: Եւ զի «**որդի մարդոց**» ասացաւ նմա եւ ոչ եղկելի փոխանակ զի ի գերութեան եւ ի խոնարհութեան էր: Եւ աստարացեալ էր նա յերկրէ իւրմէ եւ ելեալ ի ժառանգութենէ իւրմէ եւ Հեռացեալ ի տեղոյն անտի աւետեաց: Եւ վատթարացեալ էր նա յաւտար ժողովրդեանն: Վասն այսորիկ կոչէ զայն «**որդի մարդոց**». զՀայրն իւր զառաջինն յիշեցուցանէ նմա, այսինքն՝ յանցանէն զպատով // (208բ) իրանան: Ի մեծութենէն խոնարհեցաւ եւ ի փառաց իւրոց մերժեցաւ: Եւ Հալածեցաւ ի դրախտէն անտի կենաց, զի կողոպտեաց զնա Հարն, եւ գերեաց, եւ ի տկարութեան եւհա եւ լի եղեւ անարգանաւք: Եւ անկան որդիք նորա ի գլորումն նորա որպէս Եղեկիէլ ժողովրդեամբն ի Բաբելոն. այս է «**որդի մարդոց**», որ այսպիսի ոք եղէն նորա: Եւ վարեցան որդիք նորա ժողովրդեանն յաւրինակ անդ նորա: «**Նշան զքեզ, ասէ, ետու տանդ Իսրայէլ**» (ԺԳ) մանաւանդ եթէ յուշ արնէ նոցա ի ձեռն Եղեկիէլի զխոնարհութիւն Ադամայ Հաւր նոցա, եւ դարձցին առ նա, որպէս մոռացան պատիժքն Ադամայ ընտրութեամբն Աբրահամ եւ դրախտին, եւ սեղանն փոխանակ ծառոյն, երկիր աւետեաց փոխանակ երկրին անիծից, եւ փոխանակ Ադամայ՝ Հաւրն իւրեանց քահանասապետ, որ ծնանէր զնոսա ամի ամի առանց մեղաց ի

ձեռն արգանդի քառվածանցն որովայնի թողուցին. դարձցին նոքա եւ որ ի գերութեան իցեն առ Աստուածն Աբրահամն, որ կարողն է եւ զառաջինն գործել. զի եւ առ նոսա ամուսնացէ զնորսն ողորմութեան իւրոյ, զի ի գերութեամբ (209ա) թենէ իւրեանցյերկիր իւրեանց դարձցին եւ յաւերակէ անտի ի ժառանգութիւն իւրեանց ելցեն, զի այնոքիկ, որ ցրուեալն էին բարկութեամբն, Հաշտութեամբն ժողովեացին սուրբ աղակթիւքն, որ լինելոց էին ի մէջ Երուսաղէմի ի ձեռն Յեսուայ մեծի. քառանասպետի եւ Չարաբաբելի արդար թագաւորի: Վասն այսորիկ կոչէր զնա «որդի մարդոց», զի սոքայ իշատակեացին նովա: Կամ վասն այսորիկ կոչեցաւ «որդի մարդոց», զի առ նա զչարչարանս մեծ նեղութեամբն իւրով, զի չորս Հարիւր երեսուն սուր բարձրէ զմեղան եւ ջնջեցէ զանաւրէնութիւնս: Որպէս զի եւ Քրիստոս կոչեցաւ Որդի մարդոց, այն որ գրեալն է վասն նորա, թէ՝ «Չմեղա բազմաց վերացոյց եւ վասն այնորիկ մատնեցաւ»: ¹⁴ Եւ քանզի զմանունս աւրինացն պաշտէին եւ զՏէր աւրինացն արձամարձէին յայնմիկ, զի ծանոնք նորա անարգեալ էին յաչա նոցա:

«Աս զնա. Որդի մարդոց, եւ դու մի լինիր դառնացող իբրեւ զտուն դառնացողաց, որ զիս դառնացուցին» (Բ 3):

Այլ զի պաշտէին նոքա զորոշեալ կերակրոցն իբրեւ զորդիս աւրինացն եւ արձամարձէին զնոքաւք եւ անարգէին զՏուրին նորա, որպէս զայն, որ ասէ. «Տասանորդեցէք զանանուխ եւ զփեղէնայն եւ թողէք դուք զԱստուած»: ¹⁵ (209բ) յամենայնի, որ ասաց զնմա. «Բայց զբերանքս, ասէ, եւ կեր զմատենսդ, զոր տամ ես քեզ» (Գ 1):

Ասինքն՝ զոր թուի նոցա, թէ պեղծ

իցէ, քանզի մեռելոյ է եւ աղտեղի է ուտել զնա. զի ցուցցէ մարգարէն, եթէ առնակալաւ նա զստուէր Հրամանի Տեառն իւրոյ եւ ոչ եթէ նեղեալ իցէ եւ կամ բռնութեամբ ինչ, այլ սիրով յաւժարութեամբ: ¹⁶ առնակալաւ յանձն իւր:

Ասէ. «Կերա ես զնա» (Գ 3):

Չի յայտ արասցէ, եթէ որպէս եղեւ Համ ճաշակոյ մատենին ի բերան նորա: Ոչ դոսա Համեմատ յամենայն կերակուրս իւրեանց այն ցՀամ ճաշակոյ նորա զամենայն փափկութեամբ կերակրոյ նոցա:

«Կերա ես, ասէ, զմատենսն եւ եղեւ ի բերան իմ իբրեւ զքաղցրութիւն մեղր» (Գ 3):

Բայց դարձեալ մի՛ լինիր դառնացող: Կանխէ յառաջագոյն եւ զգուշացուցանէ նմա, քանզի Հանդերձեալ էր արկանել զնա ի նեղութիւն: Եւ Հրամանէ նմա՝ ոչ լինել նմա դառնացող. քանզի նեղութիւն բռնութեան ընկենու ի վերայ նորա՝ ուտել տառապանաւք եւ ըմպել՝ ¹⁷ ցանկութեամբ՝ ¹⁸ եւ կապել չարչարանաւք, առնէ ի նա շնորհս: Առաքէ ի նմա Աջ, որ ունէր զմարգարէութեան մատանին, զի միսիթարեսցէ եւ զաւրասցէ, զի իբրեւ խորհրդակից առաջնոցն կրէ զնա զչարչարանս փոքր ժամանակս, զի եղիցի նա կց// (210ա) որդ. եւ Հաղորդ Տեառն աջուն, զի որպէս անարգեցաւ Տէրն նորա յայնմիկ, զի որդիք ժողովրդեան նորա, լուծին զպատուիրանս նորա, նմանեցէ նա ինքն նեղութեան, զոր եդ. նա: Արդ, մի՛ լինիր դառնացող զի մի՛ Հրաժարեսցէ նա իբրեւ զԵրեմիայն մինչ զի եղեւ մարգարէութիւն իբրեւ զՀուր եւ վառեցաւ զոսկերաւք նորա՝ խաւսել զնա ժողովրդեանն եւ ոչ կամե-

¹⁶ յուժարութեամբ:

¹⁷ ըմպել:

¹⁸ ցանկութեամբ:

¹⁴ Եսայի ԾԴ 11-12:

¹⁵ Դուկ. ԺԱ 42:

ցաւ եւ մանաւանդ, զի ի Բաբելոն, զի ի միտ առջէ. սակաւ մի պատճառ լինել Հայհոյութեան ի վերա Աստուծոյ իւրոյ ի մէջ աւտար եւ անծանալ շէջմանոսաց: Եւ զի՞ ասէ. «**Եղեւ ի բերան իմ իբրեւ դքսորութիւն մեղու**» այն, որ գրեցաւ առ նմա. «**Քաղցր է, ասէ, ի քիմն իմ**»¹⁹: Յայտ արար եւ եցոյց նմա, զի եթէ դառնութիւն մատենին, տրտմութեան մարգարէին քաղցրացոյցին դիման. իբրու ակնարկէ, զի թէպէտ ի դառնութեան գերութեան անդ էին, սակայն դարձ քաղցրութեան քարոզէր նոցա:

«Եւ դու, որդի մարդոց, առ քեզ աղիւս մի»՝ երկկն խաղէկացոյց է, եւ նկարեաց ի նմա դքսորքն Երուսաղէմ (Պ 1):

Ի ժամանակի անդ առաջնոյ վասն պատուոյ փառաց ժողովրդեանն ի վերա շափիւղա աղիւսի երեւեցաւ ազատիչն նորա, զի կայր այն որ ազատեաց զնոսա՞ ի ծառայութենէ անտի աղիւս արկին, ի/(210բ)սկ ասա՞ զի ապականեցան Հիմոնք նորա, նկարեաց զնոսա ի Հողեղէն աղիւս զայնոսիկ, որ ասաց վասն նոցա, թէ՛ «Եւ ասացի աստուածք իցէք»²¹: Չոր արինսակ, մինչդեռ Հաշտէր ընդ նոսա, անուանեաց զնոսա այդի բերրի, այսպէս, ասէ. «Այդի փոխեցէր զնոսա յԳիպտոսէ սատակեցէր զՇէթանոսա»²²: Իբրու դարձոյց զերեսս իւր ի նոցանէն, դարձեալ նովին անուամբ խոտեաց զնոսա, զի ասէ այսպէս.

«Չինչ լինիցի փայտ պղպն ի մէջ ամենայն փայտից, միթէ, ասէ աստուածադործոյ ինչ պիտանայս լինիցի» (ԺԵ 2-3), թէպէտ եւ բնէք Հատանէ, բայց եթէ Հրոյ ճարակ տայցեն զնա: Բայց թէ

մինչ առանց արատոյն էր ոչ ինչ երթայր նա ի փոյթ գործոյն, յայնժամ, զի եկեր զնա Հուր եւ աւերեցաւ, եւ արդ, երթա ի նիւթ գործոյն: Սոյնպիսի եւ յայսմ վայրի նկարեաց զնա աղիւս Հողեղէն զայնոսիկ ի ժամանակի, որ իբրեւ սիրէր զնոսա, եցոյց նոցա զաղիւս շափիւղայն, որպէս զի զղջացին եւ ապաշխարեացեն, եւ անցցեն ի նոցանէ ապառնալիք նորա, զի ոչ եղեւ շատ ողորմածին, զի բանիւք մի՛ արասցէ լսել ի նոցա: Այլ զի եւ տեսլեամբ զնեղութիւնս նորա, որ Հանդերձեալ էր, ակնարկիցէ, թէ որք բանիւքն ոչ զարհուրէին, գոնեա տեսլեամբն յայտնեալ Հատաւորիցէ:

«Եւ արասցես, ասէ, ի վերայ նոցա նեղութիւն եւ Հատաւորեաց զերեսս քո ի վերայ նոցա» (ԺԵ 7), այսինքն՝ զի թերեաւ այնոքիւք Հնազանդեացէ զնոսա: Եւ յայսմիկ եցոյց, թէ ուսոյց բաբելացոց, եթէ յայսմ գոցեն զնոսա վասն նեղութեան քաղաքին եւ չարչարանաւք Նորա, զի ել նա յետ չորից ամաց, այսինքն է՝ ամինն երրորդ Յեքոնիա նառաւ շուրջ զնովաւ եւ պաշարեաց զնա զտարի մի եւ զչորս ամիս. զայս, որ եղեն ի նոցանէն:

«Եւ ննջեացես դու ի ձախակողմն քո ի թիւնս աւաւոյ եւ քաւեացես զանապեղութիւնս նոցա» (Պ 4):

Եւ զի ասէ զանաւրէնութիւնս երկուց թագաւորացն զեփրեմեանն, զի նոքա էին տունն թոբելեան²³:

«Եւ ննջեացես»²⁴ դու յաջակողմն քո դքսաւասուն աւա» (Պ 6), եւ քաւեացես»²⁵ զանաւրէնութիւն տանն Յուդա, եւ եթէ ոչ վասն նեղութեանցն, որ եղեւ: Չորից ամացն ասաց եւ իննսուն՝ զտանն թոբելեան²⁶ եւ զտանն եփրեմեան ասաց, եւ

19 Սղմ.ՃԺԸ 103

20 գկա./ ուղղուած տողամիջում/:

21 Յովի. Ժ 34:

22 Սղմ. ՀԹ 9:

23 բորելեան:

24 ննջեցես:

25 քաւեցես:

26 թորելեան/այսպէս եւ այլուր/:

քառասուն՝ զոռոնն Յուդա: Ապա թողոյր զհարդ զայն, որ առաջի կայր եւ վասն Հեռաւորին մարդարեանայր, եւ եթէ այն զի չորս Հարիւր եւ վեց եւ Յուդա քառասուն: Եւ թէ սակաւագոյն է իւրատն Յուդա քան Իսրաէլին՝ արժան էր գերել Իսրաէլի Յ երեք Հարիւր եւ իննսուն անգամ յառաջ քան զՅուդա, եւ զկնի նորա Յուդա քառասուն, որպէս զի կատարեացի ամենայն թիւն երկոցունցն ի կատարած երեք Հարիւր եւ իննսուն: Եւ եթէ այս այսպէս իցէ՝ (211բ) ոչ յառաջինն եւ ոչ յայս, զոր կարծեն եթէ նա իցէ այն իսկ է եթէ որպէս առի եւ զմեզս նոցա: Եւ քաւեցի եւ զնոսա երիցս անգամ ինն Հարիւր աւելի եւս մի անգամ իբրու տուաւ նոցա արեւնք մինչեւ ի շինուած տաճարին միւս եւս ի տաճարէ անտի մինչեւ առ գերութիւն: Արդ, բարձ դու զանաւրէնութիւնս նոցա դու զաւուրս, զոր եւս ամս Համբերեցի նոցա. աւր ընդ ամ ետու քեզ: Եւ այս ամենայն, քանզի մարդարեւն բարեխաւսէին փոխանակ. Ժողովրդեանն ետ նա աւրինակ Իսրաէլի, զի եթէ դու դանդաղիս զաւուրս, տե՛ս, զի եւս Համբերեցի ամս, թէ այսպէս ոչ իցէ՝ մաստ լինի, որ ասէ, թէ՛ արասցեն իւրեանց սկիզբն մի իշխանութեան: Եւ ելց յերկրէ անտի, եւ եթէ զայս ժամանակեան աւուրց դիցէ, ահաւասիկ գրէ զկնի նորա.

«Բերեւ արի զնովաւ կապանս, մի՛ էշ խեցէ, ասէ, ի կողմ կողմանել մինչեւ կատարեացին աւուրք արդեւանի քո: Եւ առ դու քեզ ցոր[եան] աւուրս երեք Հարիւր եւ երեսուն եւ հայ եւ ջուր չափով աւցեա» (Ռ 9-10): Եւ եթէ այսպէս Համարեաց եթէս պղծութիւն ուտիցեն զՀայն ի մէջ Հեթմանոսաց, քանզի ոչ արբեն զնա: Եւ ասէ եթէ. «Ահաւասիկ եւ բեկանեմ զարութիւն հայի երկրին իսրաւելացոց եւ կերիցեն զհայ կշտով եւ

նաւարութեամբ եւ ջուր չափով կարաւանաց արբցեն» (Ռ 10-11): // (212ա)

Այս գործեցաւ ի նեղութեան անտ, որ կաց ի վերայ Երուսաղէմի եւ պաշարումն, որ եղեւ բաբելացոյն անտի «զհաց եւ զջուր կշտով արբցեն»: Կամ զուխտն Աբրահամու երեք Հարիւր եւ երեսուն ամաւ զաւետիան նոցա յարինակ կապեալ զԺողովուրդն ի ներքոյ ուխտին յերկրին եգիպտացոց եւ յանապատի անդ²⁷: Բայց զնա ուխտն ի թիւ ամացն, զի Հասցէ ի սահմանս աւետեացն, սոյնպէս եւ կապեալ էր Ժողովուրդն Եղեւկիէլէ եւ տառապեալ էր ի նեղութիւնս անդ²⁸բ նորա իբրու սպասեալ ակն ոնէին փրկութեան թուոյ ամացն, որ եղաւ ի վերայ նոցա կամ իբրեւ զայն, որ Հրամայեաց Մովսէս դատաւորացն. «Թէ պարտաւորի, ասէ, յանցաւորն՝ պատժեն զնա, ըստ յանցանացն քառասուն թուով», թէ գուցէ ասէ, յորժամ յաւելցի ի նա ուխտն, եթէ ուխտն պատուասի՝ «սատակեացի եղբայր առաջի քո»²⁸: Սոյնպէս թէպէտ եւ Եղեւկիէլի ըստ այսմ նմանութեան տուաւ իւրատ պատուասի ի վերայ տանն Իսրայէլացոց երեք Հարիւր եւ իննսուն աւր, զի եղիցի նա ամենայն աղգացն վաթսուն եւ ինն թիւ, իսկ Յուդաի, զի ընկալաւ զմրուրն պատուասի ողորմութեամբ թիւ կատարեալ որպէս արեւնքն ըստ արժանի յանցանացն եղ զվճիռն ի վերայ նոցա, զի եթէ իմացի՝ շատ իցէ նմա տանջանքն, ապա եթէ ոչ յաւելցի նմա իւրատ պատուասի// (212բ) ոչ եթէ ըստ թուոյ ամացն, որ թագաւորին: Ի գիրս այնպէս ամբ նոցա եւ չափով զի ոչ ինչ նման, եթէ ամենեքին ի կատարած ամաց իւրեանց մեռան, եւ եթէ թերի էր ամենայն այնորիկ, որ մեռանէր

27 անդ /այսպէս եւ այլուր/:

28 Բ որ. ԻԵ 3:

ոչ եթե յորժամ կատարէր: Ապա սկսանին Համարել զսկիզբն ամին այնորիկ, որ թագաւորերն զինի նրա քանիցս անգամ³⁰, զի մի ընդ սուրբս Համարեցաւ նա ընդ թագաւորին, որ մեռաւ նա ի նմա եւ թուեցին զնա ընդ միւս եւս թագաւոր, որ թագաւորեաց ընդ նմա: Իսկ գրիչն ի Համառաստոս ընթացաւ եւ ոչ զամիսս եւ զաւուրս Համարեցաւ ընդ ամս թագաւորութեան նոցա:

«Աղբ, ասէ, մարդու ետու քեզ զի արապես զհաց քս ի վերայ նորա» (Դ 12-13). զի ցաւ եւ չարչարանս զարթուցանէր յիշատական իբրու յուշ առնէր նոցա եթէ չիք այսուհետեւ ի տան նորա Հանգիստ նորա այն, որ յանապատի անդ էր, զի վասն նորա իսկ Հրամանաց նոցա արտաքս բանակին բացակուսել³¹ իբր տղաոց մերոց ուսուցանէր նոցա, զի ամենայն գնացիւք իւրեանց պարկեշտ էին: Արդ, յայնմանէ Հեռացոյց յայնմիկ, զի ասաց նմա թերեւս յաղբ մարդոյ արասցէ զհաց իւր, եթէ չիք ի վերայ նորա սրբութիւն նորա:

«Այսպէս կերիցեն որդիքն Իսրայէլի զհաց իւրեանց // (213ա) սրբութեամբ ի մէջ հեթանոսաց» (Դ 13):

Բայց դարձեալ զի Հրաժարեաց նա յաղբոյ անտի մարդոյ, քանզի նոքա իբրեւ անցաւոր աւրինաց Հատին ընդ նա եւ ընդ այլ մարգարէն ընդ այն, որ կշտամբեալ յանդիմանէին զնոսս վասն գործոց չարեաց նոցա: Եւ նոքա Հսկարտացեալ եւ ձեռն յանձին Հարեալ էին թլիսատութեամբն Աբրահամու: Եւ որոշելով կերակրոցն աւրինաց իբրեւ զամենայն պատուիրանաւք աւրինացն անցանէին: Արդ եւ կշտամբեալ յանդիմանեացին նոքա յանդիմանութեամբ մարգարէին, զոր ոչ երբէք յանդիմա-

նեաց արՀամարՀեաց նա զմարգարէն աւրինացն. ասէ ցնա « Արասցես զհաց քս ի վերայ աղբոյ մարդոյ»: Եւ նա զի գիտաց զայն տեսութիւն Տեառն իւրոյ, զի դարովեացէ վասն այսորիկ, որ զաւրինաւքն անցանէին, ասէ նա.

«Տէր ահաասիկ կա անձն իմ, զի չիք ինչ պիղծ կամ մեռելոտի կամ գաղանաբեկ եմուտ ի բերան իմ» (Դ 14):

Եւ զի ասէ.

«Առ դուք սուսեր մի յեանանաւոր եւ կշտեցես բաժանես Դ (չորս) մասունս, զմի մասն սպրեացես», այնոքիկ էն որ կոտորեցան ի մէջ Նորա: «Ասէ զԲ զերկրորդ մասն կոտորեացես սրով». այնոքիկ էն, որ տապաստ անկան արտաքոյ քաղաքին ի Դեբելաթա: «Եւ զերրորդ մասն Հոսեցես Հողմոյ եւ առցես անտի սակաւ թուով եւ ծրարեցես զայն ի մեկնոցի քոսն» այնոքիկ էն որ մնացին առ Գոգողիս:

«Եւ զի ընկեացէ անդր ի մէջ հրոյ» (Ե 1-4). զի այնոքիկ, որ կացին մնացին, ի սուսերի սատակեցան: Եւ ի պատճառս նոցա եւ տարածեցաւ Հուր վասն Հրէիցն, որ բնակեալ նստէին յերկրին եգիպտացւոց: Եւ կամ զի ասէ. Չայն գործ գործեցից ընդ քեզ, որ ոչ երբէք գործեցաւ եւ ոչ այլ գործեցից նման նմա բաղմովիւն նեղութեանցն: Եւ զի մատնեաց զտաճար իւր եւ զսեղան յայրոսն:

«Հարք, ասէ, կերիցեն զորդիս իւրեանց ի մէջ նոցա» (Ե 10): Վկայէ Երեմիա ասէ. «Մարք ողորմածք եփեցին զորդիս իւրեանց եւ եղեն նոցա կերակուր»³²:

Չայն ասեն գալոց էն. եկն եհաս քաւշն եգիպտացի ի թիկունս, զի Հասեալ է ժամանակ խոռովութեան եկն եհաս ավր Հատուցման: Հանդոյն³³ այնմիկ, զի «գա-

29 անկամ:
30 Չիք նշէ:

31 Ողբ Դ 10:
32 հանկոյն:

զան ծաղկեցաւ»³⁵ (Է 10) ի վրէժինդ-րութիւն թշնամիքն Յուդա:

«Եւ խորտակեցաւ զաւրութիւն անաւրին» (Է 11) անաւրէն՝ փարաւոն կաղ կաց ի վերայ դադանի իւրոյ, որ յենոյր ի նա, այլ ոչ ի նոցանէն. այսինքն՝ զի դադարելոց էին. Ոչ եթէ նոքա կամեցան կամ զի ոչ ի նոցանէ կոտորեացի Յուդա զի յայտ արասցէ, եթէ յայտ նա բարի թիկունս նոցա եկեալ էր եւ ոչ ի խռվութեան նոցա եւ ի զաւրութեւ (214ա) նէ, քանզի ոչ եթէ ի քաւէ անտի խռվեալ լինէր Յուդա:

«Եւ որ ստանա ի վաճառական անդր այլ մի դարձցի եւ մարդ յաչս կենաց իւրոց մի՝ Հաստատեցի» (Է 13): Այսինքն՝ զի չիք տալ առնուլ ուրախութեամբ ցնծութիւն երգաւք արուեստականաց եւ տեսիլ մի՝ դարձցի, զի եկն ի վերայ նոցա սուր, եւ իբրեւ եկն եւսա ասէ.

«Փող հարեք եւ ընտրեցէք»³⁶ զամենայն, եւ մի գտցի այն, որ երանիցէ տալ պատերազմն (Է-14), զի քան ձեռք նոցա եւ յամենայն գլուխս նոցա կնտութիւն, զի խղեն զվարսս իրեանց:

«Եւ գիր, ասէ, նշան ի ճակատս նոցա» (Թ 4). եւ ոչ է շատ թըխտութիւն, այլ յայսմ վայրի խափանեաց ղթըխտութիւն եւ մոյծ զգորշմ Խաչին: Դիր, ասէ, նշան ի վերայ այնոցիկ, որ Հեծեն եւ յոգոց Հանեն. խորհուրդ նոցա գործ է. այն, իբրեւ զայն, զի ասէ, «Որ Հաի ի կին մարդ»³⁷:

Ոչ եթէ նորոգապէս, ասէ շինեալ են շինուածք ապարանիցս են նուիրոյս այսր ամենայնի:

«Այլ աս է կաթսայն եւ մէք՝ միս» (ԺԱ 3): Եթէ խոցոտիմք ասէ այլ ուրեք՝ ոչ եւանեմք ոչ գերիմք, այլ ի մէջ սորա լի-

նիմք: Այլ դիակունքն ձեր վիրաւորք, զոր դուքն կոտորեցէք ի մէջ նոցա, նոքա են միսն, զի սատակեցան նոքա: Կաթսայն նա ինքն իսկ է, որ Հալեազ զմիսն ձեր, սակայն զձեզ ոչ եթէ որպէս դուքն կարծեցէք, այլ // (214բ) «Կորդեցից, եւ Հանից ի միջոյ դորա»³⁸:

«Եւ սուր ածից ի վերայ ձեր եւ ի վերայ լերանց դատեցայց զձեզ» (ԺԱ 10):

Այն իսկ է Սեդեկիայն³⁶ եւ մարդիկ գերութեան ետ այդորիկ եւ դոքա սատակեցին ընդ մնացորդս Յուդա փոխանակ զի ասացին նոքա՝ ի բաց մերժեցէք, զի մեզ տուաւ երկիրս ի ժառանգութիւն³⁷, վասն այսորիկ մերժեցից զնոսս ի Հեթանոսս, որք նեղէին զեղբարս իւրեանց:

«Իբրեւ սղուեաք ընդ սաերսիս եղեն մարդարէքն քս, Իսրաէլ զի քարոզէին զխաղաղութիւն այնորիկ, որ սաերեւոց էին: Եւ նա շինէր որմ Իսրաէլ յերկիւզ»³⁸ սրոյ, եւ նոքա ձեռիէին զնա, զի փլցի» (ԺԳ 4, 10-11): Սուտ մարդարէքն, որ քարոզէին զխաղաղութիւն, զի լրբեցան այնոքիկ, որ լրբէին ի ձեռիէն, զի կատարեացեն եւ Իսրաէլ որ շինէրն իբրեւ զայն, զի ասէ. ինդրեցի ի նոցանէ այր մի, որ կայցէ ի խրամի անդ. եւ վասն այսր «վէմքար ընկեցայց» պատիժք առանց ողորմութեան կամ «որմ» (ԺԳ 14)՝ յոյս ունայն ինդրէ Իսրաէլ յայնմիկ, զի ակն ունի եւ մարդարէքն «ձեռիէն զնա, զի փլցի» (ԺԳ 10): Սուտ մարդարէքն, որ ստուգեցին նոցա զբանս դիւրութեան զանձինս ժողովրդեան իմոյ որսաիք դուք եւ զանձինս ձեր արդարացուցանէիք, զնոսս պղծէին եւ ինքեանք ապրէին ափով եւ կոտորով սպանէլ

35 Երեմիա ԺԲ 14:

36 Օեդեկիայն /այսպէս եւ այլով/:

37 Ժառանկութիւն:

38 յերկեղ:

33 ընկեցէք:

34 Մտր. Ե 28:

զանձինս որոշէին պարտ տրտմելոյ, զի ոչ էին արժանի սրտմտութեան: Եւ ցնորեց/(215ա)ուցէք զխելս ժողովրդեանն եւ եղծեցիք զնոսա: «Եւ սալրեցուցից զժողովուրդ իմ ի ձեռաց ձերոց»՝ ի յուսոյ ձերմէ, զի ի սուր անկանիցին նոքա «Եւ դիտացեն, թէ ես եմ Տէր Աստուած» (ԺԳ 21):

Փոխանակ, զի Հանէք դուք ի նոցանէ զսիրտն զղջման, քանզի վասն մարգարեութեանցն դիվթուց անկաւ Երեմիա ի գուփն եւ ցաւեաց նմա ոչ եթէ իբրու արգելան նա:

«Եդին, ասէ, զխորհուրդս ի սիրտս իւրեանց» (ԺԳ 3), զի Հարցանէին նոքա զկուռնն եւ Հմանէին մարգարէիւքն: Վասն այսորիկ Հարցանէին. Հանկուցեալ էր եթէ ըստ կամաց նոցա ասէին նոցա եւ մարգարէէ թէ իսաւեսցի եւ խաբեսցի՝ Ես Տէր մոլորեցուցից զնա՝ զիսազաղովթին քարոզել Հմանելով Հանապաղ այնոցիկ, որ Հարցանէին: Կամ այն իսկ է Մովսիսին, որ ասէ, եթէ յարիցէ որ մարգարէ եւ տացէ նշան եւ արասցէ սքանչելիս եւ լինիցի նշանն, զոր տացէ, եւ դարձուցէ զքեզ երթալ զՀետ աստուածոց աստարաց՝ մի՛ երթար զՀետ նորա», Տէր ինքնին փորձելով փորձէ զքեզ, եթէ «պաշտեցես զպատուիրանս նորա»³⁹: Եթէ Նոյ, ասէ, եւ Յոբ եւ Դանիէլ յարիցեն սալրեցուցանել զուստերս եւ զգատերս իւրեանց եւ այն իբրեւ զՄովսէսին, զի ասէ. // (215բ) «Թող ի բաց կայ»:

Հարից սատակեցից զժողովուրդ եւ այն զի բացցէ նմա դուռն ինդրել վասն նոցա եւ զի ստուգեցի, եւ այս յիսրաւեղացոցն: Եւ եթէ աղաւթիւք եւ ինդրատաճաւքն Մովսէսի սալրեցան նոքա: Արդ, զի մի՛ կարծիցէ Եդելիէլ

եթէ զնա այս իրս յորդորէ յասել անդ. Մի՛ ինդրէր դու յինէն եւ մի՛ աղաշէր զիս, ասէ ցնա Տէր այնոցիկ, որ ի ժամանակի անդ նոցա իւրաքանչիւր ի նոցանէն լուա եւ: Եթէ յարիցեն այսաւր միայն զանձինս իւրեանց սալրեցուցեն կամ՝ ինքն մարգարէն խորհեցաւ ի միտս իւրում եւ տրտմեցաւ իբրու թէ աղաւթք նորա եւ ինդրուածք սակաւք էին, քան զայնոցիկ, որ ի ժամանակի անդ իւրեանց, եւ միսթարեաց զնա: Եւ եթէ յարիցեն, ասէ, Մովսէս եւ Սամուէլ եւ դարձեալ Նոյ եւ Յոբ եւ Դանիէլ՝ ո՛ր է այն, զի ասէ, ինդրեցի ի նոցանէ այր մի իսրամակարկատ եւ ոչ գտի:

«Զինչ լինիցի փայտ այդոյն Իսրաւէլ» (ԺԵ 2) կտրան որթոյ աղգ ի մէջ փայտից անտառի Հեթանոսաց: Եւ զերկու ոստն Նորա, զոր եկեր Հուրն զոռն եփեմեան եւ զոռն թոբեղեան կամ Իսրաւէլ եւ Յուդա կամ արքաութիւն եւ քահանաութիւն: Եւ ի մէջ նա աւերեցաւ, զի չիք նա առաւել ծածկելոց է: Եւ ասաց վասն Յուդա, թէ. «Որպէս փայտ այդոյ ի մէջ ամենայն փայտից անտառին»⁴⁰ լոկ միայն մոտանէր ի հոյն, նոյնպէս արարից զբնակիչս Երուսաղէմի» (ԺԵ 6) // (216ա): Ի Հրոյ ելին եւ Հուր կերիցէ զնոսա, ի սրոյ սալրացան եւ սուր Հասցէ նոցա, Եդիպտոսէ ելին, եւ ի Բաբելոն անկան: Ո՛չ աղգատուհմ քո քանանացի էր, եւ զի՞ Հպարտացեալ յանձին ձեռն Հարեալ եւ. զի որդիք Աբրաամու զգործս Աբրաամու գործեն:

«Հայր քո, ասէ, ամուսնացի էր» (ԺԶ 3), փոխանակ զի պղծութեամբ ծնաւ ի նոսա եւ ոչ պակսեաց պղծութիւն Հեթանոսաց ի նոցանէ, զի զկաթն ամուսնացոյն եւ քեռացոցն արբին նոքա: Ի բնէ նոքն իսկ են կանխագոյն կռապաշտու-

39 Բ օր. Զ 14:

40 Բ օր. Դ 40:

41 անդառին:

Թեամբն: Եւ ի նոսա յարեցար դու, փոխէ դու ի կերպարանս կնոջ եւ ասա թէ յորովայնէ թաթաւեալ եւ զանկեալ յարեան եւ յապաժոյժ կռապաշտութեան:

Եւ ասէ. «**Ծնունդ քո, յորում ասուր ծնան զնոսա, ասէ, զպորտ քո ուրուք ոչ էր հատեալ եւ ջուրք զքեզ ոչ էր լուացեալ եւ աղիւ քեզ ոչ էր սղեալ»** (ԺՁ 4) փոխանակ զի անդէն յերկրէն եգիպտացոց ի ժամանակին իբրեւ աղատեցան նոքա ոչ էին սուրբ ի չարեաց իւրեանց. վասն ի այսորիկ լաւ էր մեզ յերկրին եգիպտացոց: Ի ժամանակին իբրեւ աղատեցան նոքա, չէին սուրբ չարեաց իւրեանց: Եւ ահաւասիկ աստուածք քո, որ Հանին զքեզ:

«**Եւ տեսի զքեզ արեամբ թաթաւեալ: Եւ ասացից քեզ. Կենդանա՛ցիր յարենէ քոմ(մ)է»** (ԺՁ 6) յայնմիկ, զոր Հաղանդեցոցի եւ զմանկաբարձան քո յերկրին եգիպտացոց՝ յասել. Եթէ կանայք եբրաեցիք⁴² ինքեանք մանկաբարձք// (216բ) անձանց իւրեանց: Բայց դարձեալ զի «ասացի քեզ. Կենդանա՛ցիր յարենէ քոմ(մ)է», զի ոչ Եթէ վասնզի սուրբ էին նոքա ի կռապաշտութենէ. անցոյց զնոսա ընդ ծովն, եւ ոչ է վասն զի աղատեցին նոքա յերկրէն Եգիպտացոց ած զնոսա յանապատն, եւ արար ընդ նոսա շնորհս:

«**Եւ աճեցեր բազմացադ, եկիր մտեր դու ի քաղաքս քաղաքայն»**՝ յերկրն պարդեաց, «**ստինք անկան քո»**՝ կուսացար դու, «**եւ մաղք քո արձակեցան»** (ԺՁ 7)՝ զգաւտի կուսութեան քո լուծեր դու:

«**Եւ տեսի եւ զժամանակն»** եւ ոչ ասացի իբրեւ անծոյ, այլ իբրեւ «**զժամանակս անծոյ**»: Բայց ժամանակ նորա այն է, «**յորժամ հասեալ է»** (ԺՁ 8): Եւ

անուշ է Հոտով եւ պողով իւրով եւ ցանկալի է տեսեամբ իւրով, այլ դժուարին է քաղել զնա: Սոյնպէս եւ նոքա. Համբաւ իւրեանց ահագին էր եւ տեսիլ իւրեանց՝ զարմանալի, եւ սքանչելիք արինացն ի դողումն էին, բայց իստնեալ ընդ նոսա ապականութիւն էր:

«**Եւ տեսի զժամանակ քո՝ ժամանակ անծոյ»** կամ յորժամ թափի տերեւ ի անծոյ եւ՝ միրգ նորա: Գազանն էն փուշք նորա կամ զորարինակ ամենայն, որ մի անգամ մերձենա ի ծառ նորա: Քար ամանաւք թափէ ի նմանէն: Սոյնպէս եւ նոքա յանապատի անդ եւ յերկիրն պարդեաց ամենայն աղգ յարձակեալ էին ի սատակել կորուսանել զնոսա: «**Տարածեաց զթեւս իւր ի վերայ քո»** (ԺՁ 8) թեպէտ եւ փշալից է/(218ա)իր՝ զուխտ իմ՝ Հաստատութեամբ եդի ընդ քեզ: Ետու քեզ զարէնս եւ «**լուացի ի քէն զարին քո»** (ԺՁ 9)՝ զապաժոյժ քո, «**եւ ածի զքեզ եղով»** քաշանաւութեան, «**եւ ածի ընդ մէջ քո բեճեղս»** (ԺՁ 10): Եւ արկի զքեւ վասն սպասու պաշտաման վրան ժամուն եւ շնացար, «**եւ պոռնկեցար ի հոմանիս քո»** (ԺՁ 15): Մնցեր դու զանուամբն, զոր եդի եւ ի վերա քո, զի կոչեցի եւ զքեզ զսուրբ:

«**Եւ տարածեցեր, աիւեցեր զպոռնկութիւն քո յամենայն անցս ճանապարհաց եւ արարեր դու քեզ կուսս կարկատունս»** կամ աստուածս կռոց, «**եւ ոչ յիշեցեր դու զաւուրս տղատութեան քո»** յերկիրն եգիպտացոց, «**զի էիր դու մերկ, իսպառաւկեալ»** (ԺՁ 15-22):

Եւ յետ այս ամենայն անիրաւութեան քո «**վա՛յ վա՛յ**» ի վերայ քո (ԺՁ 23), զի սատակելոց էիր:

«**Եւ պոռնկեցար դու, ասէ, ընդ որդինս եգիպտացալ ընդ մեծանդամն»** (ԺՁ 26), քանզի ճառս Հարմարութեան արկեալ էր վասն մոլորութեան նո-

ցա. յայտ արար ընդ եգիպտացիան, զի ոչ թողին ինչ որ ոչ պաղին նոցա երկիր: Վասն այսորիկ մատնեցից զքեզ ի ձեռս տերանց այլազգեաց թշնամեացն քոց յաւուրս դատաւորացն յետ մահուանն Յեսուա: Եւ փոխեցար դու ընդ եգիպտացիան եւ եկ յԱսորեստան, եւ զի ասացի քեզ. Ես եմ յոյս ապաստանի քո. վարձս ետուր դու նոցա ի պոռնկութեան քում: Եւ բարձցի զանոն իմ ի քէն, զի նախանձէի վասն անուան իմոյ, եւ // (218բ) յայսմ ոչ եւս բարկացայց:

«Դուտոր մաւրն քո դու ես, որ մերժեաց զայրն իւր եւ զորդիան իւր յինքնեւ» (ԺՁ 45): Մայր Համարէր, որ եթող զքաւանայս իւր եւ զԱստուած իւր, եւ պոռնկեցաւ նա ընդ ասորաւ:

«Եւ քոյր ես դու քերքն քոյ» եկն նա առ Համբրին եւ առ տունն թոբեղեան:

«Մայր ձեր Ամուրհացի եւ հայր ձեր Քանանացի» (ԺՁ 45). Քանդի քանանացիք եւ ամուրհացիք կանխագոյն են քան զնոսա կռապաշտութեամբն իւրեանց: Վասն այսորիկ զնէ զնոսա Հարս նոցա, վասն զի նոցա նմանեալ եղէն.

«Քոյր երեց քո Համբրին ինքն եւ դատերք իւր, որ բնակեալ են ի ձախակողմանն» (ԺՁ 46) ամենայն իսրաւելացիքն: «Քոյր կր[տ]սեր, որ բնակեալ է ընդ աջմէ» տունն թոբեղի եւ Գադա: Եւ ոչ գործեաց «Սողոմ եւ դատերք իւր» որպէս գործեցեր դու եւ դատերք քո, այսինքն՝ զանաւրէնութիւնս Սողոմ հպարտացելոյ, որ «ձեռն յաղքասն եւ ի տնանկն» ոչ ձգեր» (ԺՁ 49) մինչեւ առան եւ ջնջեցան: Իսկ վասն այսր ասէ. զձեռն աղքատի եւ զոնանկի ոչ կալաւ, զի նա ինքն երկու եւ կէս ազգն ժողովուրդն թոբեղեան: Եւ Գադա եւ Մանասէի, որ էին յանցս գետոյն:

«Եւ իբրեւ դայս տեսի ի նոսա, ջնջեցի զնոսա յարկաց իւրեանց» (ԺՁ 50), այսինքն՝ գերեցի զնոսա: «Եւ զաւրացաւ անաւրէնութիւն քո քան զնորայն»: Յայսմիկ, զի տես դու զինչ անցք անցին ընդ նոսա եւ ոչ դարձար դու գոնէ վասն նորա, զի Սողոմ ի Ղաւթա կործանեցաւ ոչ // (217ա) եթէ գերեցաւ:

Ասէ. «Դարձացի զդերութիւնս նոցա զՍողոմաց եւ զՀամբրին: Ասէ. գերեցի զդերութիւն քո ի մէջ նոցա: Եւ ո՛չ արդեւք Սողոմս քեւ քո թոբեղեան տանն բամբասանք հպարտութեան ի բերան քո» (ԺՁ 53-56), զի մի՛ լինիր յասել, եթէ քոյր իմ գերի վարեցաւ. Ուրախ լինիցիս: Նախատ կացեր դու, ասէ, դատերացդ՝⁴⁴ եղումեացոց: Որպէս եւ երկրորդեաց Դաւիթ. «Յիշեաց Տէր, զորդիան Եդոմայ, յաւուրսն Երուսաղէմի»⁴⁵, զի յորժամ գերի վարի նա ոչ եւս այլ ասէ, Սողոմ եւ դատերք իւր զէջրաւէ կոչէ յայնմիկ, զի Համբրին կցորդէ ընդ նմա, զի կոչեաց զնա Սողոմ վասն տանն ախաբեան, որ է յէջրաւէ, զի անդ էր խորանն Բաւաղու՝ կուռք յիմարութեան Սողոմայ, զի քարինքն էր պատիւ պաշտամանն նորա: Վասն այսորիկ եւ անաւրէնութիւն նորա քան զամենայն պաշտանս բաղդան առաւել էր եւ Համբրին տանն Եփրեմի եւ գերեալ էին եւ Հնաղանդեալ. Ետ նշան Երուսաղէմի, եթէ դառնաս դու եւ նոքա ընդՀատ: Եւ դարձաւ յաւուրս Չաւրաբաբելի: Եւ յայն թագաւորութիւն է ոչ եթէ վասն նորին Սողոմա, եթէ լինի ասաց: Ընթերցի դարձեալ յայնմիկ, զի ասաց. «Բաւաղու». Սիրաք ոչ ասէ բնակիչս քաղաքաց Ղաւթա, զի ամբարշտեցան յամբարտաւանութեան իւրեանց⁴⁶: Եւ նա դարձեալ ասաց Սո-

44 դատերացոյ:

45 Սաղմ. ՃԼԶ 7:

46 Հմմտ. Սիր. ԺՁ 9:

43 տնանկն:

դոմ՝ Հպարտացեալ. «Խառնաց դու զառախ դայս արծուի մեծ» (ԺԷ 3) Փարաւոն կաղ եկն եմուտ ի Լիբանան եւ «առնայր սնդիկ/(217բ) յԼիւտիւր ընտիր մայրոյն» եւ նոճոյն: «Եւ Հանէր սնտի զմատաղատունին» (ԺԷ 4), այսինքն՝ զերանուծին նորա: Ի Ժամանակին, իբրեւ սպան զթագաւորն Երուսաղէմի, պարապէր զնա յամբողջին վաճառականաց՝ առն գնողաց. յԵգիպտոս տարան զնա Նաբուգոդոնոսոր: Եւ նա պատեաց զնա եւ յուսացաւ ի Նա, զի մարգարէացաւ նա Հանել զնա յարմատոց իւրոց: Կամ թէ երկոքին «արծուիք»՝ Նաբուգոդոնոսոր⁴⁷ ինքնին: Եւ փոփոխի [ի] վերա նոցա երկուս բարբառս իբրու այն, թէ Բ (երկու) արծուիք իցեն փոխանակ, զի անցանելով եանց զերդմամբն իմ Սեդեկիա ի Բաբելոն մեռցի, զի եղոյց նա Հեթանոսացն, թէ ոչ է ստոյգ նոցա աստուածն իւրեանց:

Եւ զի ասիցէ. «Առիցես յնտիր ընտիր բարձանց մայրոյն եւ նոճիցն» (ԺԷ 3). զՋարաբաբէլ: Եւ զի Հարքն մեր մեղան եւ ոչ ուրէք են, եւ մեք զմեզս նոցա կրեցաք⁴⁸: Ասէ ցնոսաւ. Ոչ այդպէս է, քանզի Հատուցումն իմ է այս մեղաց անձանց ձերոց: Չարթ եւ եւսա ի վերա ձեր, զի մարդ, որ ոտէ զաղոին, նորին ատամունքն առցին: Եւ զի՝ ասէին. Ոչ են ուղիղ ճանապարհք Տեառն. զի Հաճեցան նոքա ընդ առաջինսն, որ մեռան եւ ոչ վարեցան գերի: Եւ նոքա ասացին, վասն նոցա, եթէ՝ գերէին, զի դարձցին ասպաշաւեացեն: Եւ նոքա ասէին. Ոչ բարւոք արար, զի քարոզեաց:

Իսկ այն զի ասէ ճոխացաւ բարձրացաւ «կոր/(220ա)ին մի առեւծացաւ եւ ուսաւ յախշտակէկ զյախշտակութիւն»

(ԺԹ 3) փարաւոն մի սպան զՈղիա⁴⁹, զի վարեաց նա զթագաւորն եւ տարաւ սպան յԵգիպտոս: Եւ առ այր նորա, այլ միա եւս կորին ի կորեանց անտի մեծացոյց եւ եղեւ առեւծ. թագաւոր Յեքոնիա կամ Սեդեկիա:

Չի այսպէս ասէ. «Յարեան կուտեցան ի վերա նորա աղգաց աղգաց Հեթանոսաց, պատեցին պաշարեցին, թաւարդիք» իւրեանց արկանէին զնոսա, ասէ, ի Գառադիւք Եւ դայլ ի բերան Հարեալ տանէին զնա առ «արքայն բաբելոնոց» (ԺԹ 8-9): Եւ այլ եւս ետու եւ նոցա Հրամանս ոչ ի բարի իբրեւ այն, զի ասէ. ճանապարհք Տեառն ուղիղ են եւ արդարք զնան ի նա եւ անաւրէնք գայթակղեցին⁵⁰ ի նոցա: Վասն այնորիկ եւ կեան ոչ նոքաւք. ապախտ արարի զնոսա ի պատարագս իւրեանց այն, զի ինդրեցին նոքա, եթէ եղիցիմք մեք որպէս Հեթանոսս եւ խառնակեցուք մեք ընդ այլազգիս երկրի՝ պաշտել եւ երկիր պագանել փայտեղէն եւ քարեղէն անաւրէնութեան կողոց: Հրամանք ոչ իբրու զայն, զի ասէ զչորս դատաստանս չարաչարս արձակեցի եւ վերա Երուսաղէմի իբրեւ զայն, զի ասէ. Աւաւասիկ Հրամանեմ եւ ի վերա ձեր չարիս. Հրամանք Հանդերձեալ ոչ ի բարիս, զի մեկնեաց նոցա, զի ոչ ի բար/(220բ)իս յայտնի եւ զայնոսիկ, որ ոչ կեան նոքաւք եւ ապախտ արարի զնոսա եւ ի պատարագս իւրեանց, յորժամ մատուցանեն զանդրանիկս իւրեանց, եթէ գուցէ ի նմա արատ ինչ. թէպէտ եւ անդրանիկ⁵¹ իցէ, նախատեալ է ի նա ի պատարագս եւ յայլ ուտել զնա սուրբ եւ իբրեւ զայծեամս եւ զեղջերու:

«Եւ զի ասէ մարգարեաց դու յան-

47 Նաբուգոդոնոսոր. ուղղման նշանով:

48 Հմտ. Եզեկ. ԺԸ 2:

49 զՈղիա:

50 գայթակղեցին:

51 անտրանիկ:

տառն Թեաննու Երուսաղէմ՝ ահաւսիկ հարի դքն հար, սուր» (Թ 46), եւ զի ասէ վարեցից զձեզ յանտառն ժողովրդոց եւ արածեցից զձեզ ցպով իմով (Թ 37): Այն իսկ է, զի ասէ. Եւ ի Բաբելոն անկցին վիրաւորք, զի Հանէ զնոսա ի ձեռն Նաբուգոդոնոսորա Եգիպտոսէ՝ Ի տանէ ապաստանի իբր են եւ ի ժողովրդոց, որ ապաւինեցան նոքա անդ, զի գերի վարեին նոքա ընդ նոսա եւ դան սատակին ի Բաբելոն՝ ի դժոխս, զի յորժամ աւերի նա, կոչէ զնա անապատ: Եւ Հանից զձեզ, ասէ, եւ ածից յանապատն Հեթանոսաց, տեղի զոր տայր բաբելացին՝ բնակել ի նմա իբրեւ զերկիրն Գեսեմ, զի դատեցաւ զնոսա անդ վասն Յովսէփոս⁵³: Եւ զի երկիր պագին կռոյն եգիպտացոյն դատաստանք նոցա Հնազանդ իւրեանց եր այն իսկ է, զի ասէին, թէ՛ «ի տանէ բնակութեան իւրեանց Հանից զնոսա» (Թ 38), այսինքն՝ Երուսաղէմէ եւ Եգիպտոսէ եւ ի քաղաքաց անտի, յոր ապաւինեցան ի նոսա: Եւ զի ասէ. Ահաւսիկ ես ըստերիւրեմ՝ զնոսա եւ տանիմ զնոսա յանապատ: Վասն արդարոց ժողովրդեանն զի մի՛ տրտնջիցեն // (219ա) իբրեւ զայն զի ասէ. Չայս խաւեցան երկիւղածք Տեառն անիայեցից իբրեւ զայն ըստերիւրեմ, որ Հանէ զնոսա ի Հեթանոսաց եւ ածէ զնոսա ի դարձ երկրին իւրեանց, զի չիք ճառ անապատին բնաւ այլուր ի բազուկ բարձր եւ զաստիկացեալ բարկութիւն թագաւորին ի վերա նոցա ի միում՝ կամ յերկուս: Եւ սովորութիւն է թագաւորաց իբր ի բացարձակ գերոյն, քանզի զամենայն երկիրս կալեալ է տերանց, զի ասէ. «Չեան արկից եւ Հանից զվաղակաւորնի պատենից իւրաց եւ սատակեցից ի միջն քում՝ է զանաւրէն» (ԹՎ 3):

52 Յովսէփոս:

«Փոխանակ զի կորուսէր դու ի քն(4)» զպատուերս իմ, զի մի՛ կարծիցեն Հաւատացեալքն, եթէ ի մեր վերա եկին Հասին չարիքն՝ յայտ արար զՀոգաբարձոն իւր յայնմիկ, զի ասէ. «Դիր նշան, ասէ, ի վերայ այնոցիկ, որ յոգոց Հանիցեն վասն չարեայն, որ դործին ի վերայ ամենայնի, յոյց վերայ մի անգամ⁵³ նշանն իցէ, ասէ, մի՛ մերձենայք ի նա» (ԹՖ 6):

«Ելցէ, ասէ, վաղակաւորն իմ ի պատենից իւրաց» (ԹՎ 5), որ անաւրէնութեամբ կատարեալ է եւ որ է ամիտփեալ ողորմութեամբ, եւ „սատակեցից ի քն զարդարն“, /4/: Կամ վասն անաւրինացն ասէ վասն այսորիկ, որ կարծէին ի մէջ նոցա, թէ արդարք իցեն. նոքա իսկ են անաւրէնքն վասն խաժամուժ ժողովրդեանն կամ արդար՝ զազգն քաւանաից եւ անաւրէն՝ զՅուդա: Իսկ ընդէ՛ր այս. վասն զի զառաջինն դուարարեք սկիզբն⁵⁴ յապակ// (219բ) անէ զնոսա, այսինքն՝ զի եղեր դու նոցա կցորդ ի չարիս անդր: Եւ եղեւ, ասէ քաւանայն իբրեւ զժողովուրդն եւ ժողովուրդն քաւանաին նմանեցաւ. այն իսկ է, զի ասէ ի փոքրկանց մինչեւ ի մեծամեծս նոցա նենգութիւն նենգեն⁵⁵ իբրեւ զայն, զի ասէ. «Սատակէ Տէր զվերջն եւ զառաջն» կամ «Փոխանակ եղձեր դու զաւրէնս պաւսպանութեամբք իւրեանց»: Եղծանեմ եւ քո զաւրէնս Հանդերձ պարգեւալքն իւրեանց, զի զքաւանայութիւն արՀամարՀեմ եւ զարքաութիւնն լուծանեմ եւ զտաճարն կործանեմ եւ զպարգեւան խախնեմ, եւ զերկիրն պարգեւաց աւտարաց տամ ի ժառանգութիւն⁵⁶: Այս է եղծանել աւրինացն. սատակեցից ի քն զարդարն, ինդրե[ս]ցես զանաւրէնութիւն զգոիչս

53 անկամ /այսպէս եւ այլուր/:

54 սկիսքն /այսպէս եւ այլուր/:

55 նենկութիւն նենկեն:

56 ժառանկութիւն /այսպէս եւ այլուր/:

քո եւ մի՛ գտցես: Իսկ անաւրէնն զանաւրէնութիւն, զոր գործեաց փոխանակ ստոյգ եւ արդար աւրինացն. վասն է՛ր փոխանակ, զի եղծէր դու զաւրէնան եւ կորուսէր մեղաւք. երկուս աւրէնս դնէ. մի արդար եւ մի աւրէն ընդդէմ՝ նորա մեղաւոր բայց խոստացաւ զերկուսին անցուցանել ընդ՝ նոսա յաւուր նոցա ընդ անմիկ, զի զոսաճարն աւերեաց եւ զմեհեանա նոցա կործանեաց:

Եւ զի ասէ «**Ծափս Հար»** (ԹԱ 12) եւ եթէ՛ աղզն խոտեցաւ, մարգարէն ասէ, զի եթէ խոտելովն խոտեաց՝ մի՛ կործանեցին, կամ եթէ աղզն նոցա ատեցաւ. ասէ Տէր՝ մի՛ եղիցի, այսինքն՝ կոտորեցի. զառաջինն յետին գրեալ է եւ զյետի// (221ա)նն առաջին: Եւ ասէ այսպէս. Չի եթէ աղզն խոտորի՝ մի՛ եղիցի զկնի նորա: Չի՛ ասէ՝ «ծափս Հար». զի արդարացաւ սա, այսինքն՝ եթէ ել այս վճիռ ի վերա, եթէ աղզն խոտորեցաւ, այլ ոչ եւս դառնա իբրեւ զայն, զի Հանդերձեալ էին նոքա դառնալ: Կամ եթէ եղեւ, այսինքն՝ եղիցի այս կատարած, զոր եդի ի վերա նոցա իբրեւ զայն, զի ասէ, եթէ ասացի աղգին այն արքաութեան, այլաւքն Հանդերձ: Եւ զի ասէ վիրաւորեցան, այն է, զի երիցս անգամ գերեցան նոքա յաւուրս Յովակիմա արքաի. տունն դանիւեան ասէ. Յեքոնիա տունն Եղեկիէլի կամ երրորդ այն է, որ ասէ. **Առ սուր վարսավիրաց եւ ածցես զգլխով քո եւ զմորուսք քո եւ կռնացես, բաժանեցես ընդ երես մասունս. զմինն այրեացես ի մէջ քաղաքին եւ զմինն այրեացես արտաքս շուրջ զքաղաքսն եւ զերրորդն հոսեցես հողմոյ/** Ե 1-2/ եւ այլ եւս:

Եւ զի ասէ. «**Պատրաստեա դու քեզ երես ճանապարհս՝ դալ մտանել սոյն արքային բաբելացոյ, եւ յերկրէ միտջէ ելցին շաւիղք եւ ձեռն ընտիր ի վերա գլխոյ**

ճանապարհին» (ԹԱ 19) ընտիրք արքայն բաբելացոյ կամ **Անտիրք քաղաք «եւ եկեացէ պատրաստեացէ Ռաբոթ ամենացոյ»** (ԹԱ 20): ՅԱնտիրք քաղաք է ընդ վիճակս ծովուն, զի եկն Նաբուգոդոնոսոր Յեման, որ է առ կողմ **Անտիրք**⁵⁷ քաղաքին, դիւթեաց զնետս Հմաելով եւ ձգեաց՝ եթէ որպէս երթիցէ նա, կամ առ Տարսնիւ ընդ կողմն] Հիւսիսի կամ առ **Անտիրք** քաղաքան ընդ Երուսաղէմ կոյս:

// (221բ) «**Եկն, ասէ. եհաս ի վերա հին**⁵⁸ **ճանապարհին եւ ի գլուխ երկուց ճանապարհաց՝ զհարցունիս Հարցանել եւ վիճակս արկանել ձգեաց զնետս իւր եւ հմայեաց դից իւրոյ»** (ԹԱ 21-23). այն իբրեւ կատարեցան անաւրէնութիւնք Հրէիցն, որպէս քանանացոցն եւ մարգարեացաւ լինել ի ձեռն գործոցն մարգարեութիւն մարգարեիցն: Եւ զի զիջոյց զնոսա Աստուած իբրեւ բարկութեամբ մեծաւ՝ զամենսին միանգամայն իջոյց եւ եթող ի նոցանէն, զի եթէ դարձցին եւ ապաշխարեցեն՝ ապրեցին նոքա ի գերութենէն, ապա եթէ ոչ՝ գրեաց զնոսա զկնի եղբարցն իւրեանց : Իբրեւ ոչ կամեցան դառնալ գերեց զնոսա եւ կործանեաց զքաղաքս նոցա: Արդ, կանխեցին մարգարէքն՝ ցուցին յառաջագոյն եւ յայտ արարին զայս ամենայն, զի մի՛ ասիցեն բաբելացիքն, եթէ զաւրութեամբ մերով արարաք զայս ամենայն եւ զի մի՛ բազմացուցաք ածել զվկայութիւն նորա ասացեալ է ի վերայ սրիջից⁵⁹. Թողցուք զբազումն եւ բաւականացուք սակաւիկ մի. վասն առաջին գերութեան տանն արքաի Եսայի կանխեաց յառաջագոյն եւ ասաց Եղեկիաի, եթէ՝ «**Յորդոց քոց, զոր ծանսիցիս դու,**

57 Անտիրք:

58 ե:

59 Չիք ՆՇԲ:

եղիցին ներքինիք ի դրան արքային բաբելացոց»⁶⁰: Եւ վստան երկրորդ գերութեան, որ առ Եղեկիէլ եթէ «սահաասիկ թագաւորն բաբելացոց դա ի վերա Երուսաղէմի եւ սուրբ զթագաւորոց իշխանաւորք // (222ա) Հանդերձ տարցէ եւ իջուցէ զդատա ի Բաբել»⁶¹ (ԺԷ 12): Եւ վստան այնորիկ զնորին գերութեան ասաց Եղեկիէլ վստան Սեդեկիա, զի անցանելով եանց զերդմամբ իւրով Խոտելով խոտեսցի ուխտն իմ յերկրին բաբելացոց, քակեցից զնոսա ի գլուխ եւ արգելից զնա ի Վարիմ, եւ ածից զնոսա ի Բաբելոն: Եւ Երեմիա ասէ. «Որ ոչ ծառ[ա] եացէ Նաբուգոդոնոսորայ՝ ի սուր եւ ի սով սատակեսցի»⁶²: Եւ դարձեալ ասէ. «Ծառայեցէք Նաբուգոդոնոսորայ արքայի բաբելացոց եւ կեցիցի» (ԻԷ 17) եւ միաւորեսցի քաղաքս այս. եւ անալթ սպասու ասէ, որ մնացէ, ի Բաբել երթիցէ:

Արդ, զայս ամենայն լեալ էր գիրին ի կուռս անդր⁶³, եթէ այդ այդպէս՝ ի լսելոյ ուրեմն ասաց, եւ զի ոչ եթէ մարգարէանայր նա, եթէ ընդ այն ճանապարհ ընդ միան եւս ուղղել զնա զնետն իւր, թէ նոյն իսկ ընդ նոյն եթէ երթեալ էր, եթէ յաջողեալ լինէր ի բաբելացոյն, զի առ Հեթանոսս էր, [որ] շուրջ զնոքաւք էին, երթեալ էր նա առ այնոցիկ, զի ի վերա նոցա ելեալ էր վճիռ գերութեան. «Որ ոչ, ասէ, մոծցէ զպարանոց իւր ընդ լծով արքային բաբելացոց՝ ի սուրս սատակեսցի»⁶⁴: Եւ Դանիէլ դարձեալ ասէ. «Ընդ ամենայն տեղի, ուր բնակելոց են մարդիկ, զթուշունս եւ զգազանս ետ ի ձեռս նորա»⁶⁴: Արդ, եթէ յայն ճանապարհ,

յորմէ արգելաւ նա, եթէ յաղթեալ նորա, եւ ասացէ վստան գիթելոյն կախարդելոյն, եթէ կանուխ գիտութեամբ առաքեաց զնա ընդ ճանապարհն Երուսաղէմի յայնմիկ // (222բ), զի ուր եւ երթայր նա յաղթութեամբ առատացեալ նմա, զի եթէ կանուխ գիտութիւն ունէին կուռքն որ ուղղիցէ զնա ընդ ճանապարհն Երուսաղէմի, քանզի Հրամաէր նմա վստան Հարցկութեամբ, վստան Հեռաւոր յաղթութեան զերազն թող յայտնեալ էր եւ այն որկոր եւ ի նմանէն Բաբելոն: Ապա եթէ ամենայն գետքն, կախարդքն եւ մոգքն եւ կուռքն իւրեանց զերազն որկոր եւ ի նմանէն ի գիշերին գտանել ոչ կարացին՝ զիմ րդ վստան Հեռաւոր աշխարհին յաղթութեան մարգարէանային նմա, քանզի յուսացուցանեն նմա վստան յաղթութեան մեծի թող վստան փոքր գիտի երազոյն, որ երեւցեալ էր նմա: Եթէ ամենայն գետք եւ կախարդք միաբանեցան վստան երազոյն՝ զիմ րդ Հաւատառք եթէ զծածկեալն գիտեն նոքա, այն, որ զերկրպագուս իւրեանց ի դատաւնքէ անտի ի մահուանէ ոչ ապրեցուցին: Եւ եթէ ամենեքեան զերազն մոռացեալ՝ ոչ կարացին յայտնել եւ մեկնութիւն միաւոր. նոր յայտնեցաւ ի մէջ ամենայն մոլեացն զգիրն, յոր մանդր ոչ կարացին ընթեռնու: Եւ եթէ այսու փոքունք ոչ եղեն բաւական, զիմ րդ ի մեծամեծսն առաքինանային նոքա կանուխ գիտութեամբն իւրեանց: Արդ, եթէ կանուխ գիտութիւն ունէին Հարցովքն Հաւուդա եւ կուռքն բաբելացոց եւ ի մարգարէս անդախաաբեան տանն՝ պարտ էր գտանել կանուխ գիտութեան, եւ եթէ ութ Հարիւր եւ Հիսուն մարգարէքն Բաւաղու, որ էին յաւուրսն Եղի[ի]աի զլախաճան կոտորածի ի // (223ա) Իւրեանց ոչ գիտացին, եւ վստան Ախա[ա]բու, որ Հանդերձեալ էր մեռանել ի Հռամաթ Գաղաադու, ոչ ցուցին:

60 Եսայի I, Թ 7:

61 Երեմիա ԻԷ 28:

62 անտր:

63 Երեմիա ԻԷ 28:

64 Դանիէլ Բ 38:

Եւ կախարդքն եգիպտոսի չարաչար վախճանէին, որ եղեւ եգիպտացոց, ոչ եղէն Հասուն՝ զիմ րդ կուռքն եգիպտացոց: Կամ Հարցկութիւն Հատուղա կարէին գտանել զիրս ինչ, բանակքն ամենայն Հարցկաց եւ դիւաց ոչ կարէին գտանել, զի աւանանիկ ոչ այն, զորս ժողովեաց յաշով ի տուն կուռքն Բաւաղու ոչ գիտացին թէ ո կոտորէ զնոսա, այլ՝ աւրհնութիւն⁶⁵: Տեառն կանուխ գիտութեան. այն, որ ծածկեաց զհանդերձեալն ի մարդկանէ, զի յայտնեաց զնոսա ում եւ կամեցաւ բարձրացուցեր զխոնարհեալն զՆաբուգոդոնոսոր եւ խոնարհեցուցեր զխոնարհեալ զաւակն Աբրահամու կամ Դավթա, կամ խոնարհեցուցեր զբարձրացեալ տաճարն Երուսաղէմի եւ բարձրացուցեր զխոնարհեալ տաճարն կուռք Նաբուգոդոնոսորա կամ բարձրացուցեր զխոնարհեալն Յեշուով սեդեկիանց եւ խոնարհեցեր զբարձրացեալն ծածուկ: Եւ զի ասէ եւ զայս եւս. Յանաւրէնութեանց եւ յանիրաւութեան արարի զնոսա. զքաւանայութիւն արարից զսա, գործեցից զսա մինչեւ եկեսցէ նա, որոյ իրաւունք իւր իցեն՝ Յեշուով սեդեկեանց, եւ տացի ձեռս նորա զմեծ իշխանութիւն քաւանաութեան: Կամ զի ետ զնա ի սպաս պաշտաման նոցա ի ձեռս անաւրէն թագաւորին բաբելոնացոց. ասէ յանաւրէնութեան եւ ի պղծ/(223բ) ութեան արարից զնա կամ յանաւրէնութեան եւ յանկարգութեան, այսինքն՝ զՆաբուգոդոնոսոր զանաատուածս անիրաւ: Կամ յանաւրէնութեան եւ յանիրաւութեան արարից զսա վասն անաւրէն քաւանայիցն, որ զկնի նորա էին, որք ոչ էին արժանի քաւանաութեան, քանզի վարձուք եւ կաշառուք զնաին նոքա: Եւ տուեալ լինի նա նոցա մինչեւ եկեալ լինի

որդի Քրիստոս, որոյ իւրն է: Եւ ի միջոյ [3] որդանանու ի ձեռն Յովնանու տացէ զնա նմա: Եւ զի ասէ՝ դարձան դատաստանք քո Նաբուգոդոնոսոր, զի ասէ.

«Յայտնեցեր դու զանաւրէնութիւն մանկութեան քո ի ժամանակի իբրեւ լուծեր դու զկուսութիւն քո յերկրին եգիպտացոց» (ՌԳ 21) վասն դիցն նոցա, զի գետնակեց արարին: Նոյն ժամանայն ասէ. **«Իբրեւ եկին Հաֆն, ի ծարիր եւ ի սնդոյր զարդարեցին զերեսս իւրեանց» (ՌԳ 40):**

Հրեշտակ թագաւորութեան, որ ուխտ եղին եւ դաշինս կուռքին, ընդ նոսա եւ քուրմս կուռքն, որ դաին ի տանն տարեկանացն նոցա, ըստ տանիցն Հեթանոսաց: Թէպէտ եւ յամենայն քաղաքս կուռք էին նոցա, սակայն առաւել կուռքն ասորեատանեաց եւ բաբելոնացոց երկիր պագանէին նոքա, զի ըստ մոի ելից նոցա, զի կարծեցին վասն նոցա, թէ զաւրագոյնք իցեն նոքա քան զնոսա: Եւ յորժամ մտանէին կուռն, որք կամ մոլի կամ դիւթ կամ քուրմ կամ Հարցուկ, սեղան ընուին եւ դնէին առաջի աւտարոտի կուռքն անաստուածիցն այնոցիկ, որ եկին առ նոսա:

«Ասա դու, ասէ, զթագաւորի զԾուրա» Ա (ՌԼ 2) տիպք նմանութեան մատանոյ եւ դու, զի զամենայն նմանութիւն իսրաւելացոցն սպասու պաշտաման ունէր նա:

«Պղծեցեր, ասէ, զարքութիւնդ քո» (18) յաւուր յորում այրեաց Նաբուգոդոնոսոր արքա. զԾուր տուաւ նմա վարձք աշխատութեան նորա յերկրին եգիպտացոց, զի աւերեցան ազգ Հեթանոսաց, որ ուրախ էին ընդ գերութեան իսրաւելացոց ասէ. **«Յաւուր յայնմիկ ծաղեցից եղջիւր տանն Իսրաւել» (ՌԹ 21)**, այսինքն՝ լուր ուրախութեան եւ բացից զբերան քո ի մէջ նոցա, քանզի ոչ Հաւա-

65 արինություն:

տացին քեզ, եթե ինդերեցաւ ի նոցանէն վրէժ Հատուցման: Եւ իբրեւ բազմացոյց, քաջալերեաց զնոսա մարգարէն եւ նոքա ոչ Հաւանէին նմա:

Յայտնեաց նմա ի խաղաղակոյտ «սոկերաց ի դաշտի միտն» (ԱԷ 1): Իսկ վասն այնոցիկ, զորս կեցոյցն, արդարեւ ճշմարիտ յարոյց զնոսա փոխանակ, զի ետես զնոսա, զի երկմտեալ էին նոքա ի փրկութեան, որ Հանդերձեալ էր լի-նէլ նոցա. ո՛ր, աւէ, Հանցէ յայս[մ]Հետե զԴարաէլերկրէն բաբելացոց, իբրեւ այն է թէ՛ «չորացան սոկերք մեր, ցամաքեցան եւ հատաւ յոյս միք» (ԱԷ 11), եցոյց նշանաւն, զոր ետ նոցա, եթէ այնոքիկ, որ մեռեալ են, ոչ մոռացեալ այնմիկ, զի տեսցեն կենդանիքն մեռելաւքն, որ յա-րեան // (224բ) ոչ մնացին նոքա ի կեանս, այլ մնացին ննջելով ի տեղոջն: Ալ եթէ առակէ ասեն դնէ ասէ զԲաբելոն Հնոց եւ ոսկերս ցամաքեալս զայնոսիկ, որ ոչ Հաւատացին, եթէ դառնալոց է գերին: Եւ ասէ. «Եկն հոգի ի չորից հողմոց» (ԱԷ 9), վասն զի ընդ ամենայն երկիր սերմա-նեալ էին: Թէպէտ եւ ոչ ինչ նման է, այլ զայս ասացուք, եթէ վասն այսորիկ էր Աստուծոյ: Եւ զի Հոգի Աստուծոյ կոչէր նա, քանզի եւ գիտէր իսկ ոչ նա զտե-ղի Նորա, մարգարեացաւ նա, որպէս եւ կարաց: Եւ զի յայտ արասցէ, եթէ Հո-գի է նա Աստուծոյ, ոչ ասացէ թէ՛ եկն եմուտ ի մարմինս, այլ՝ եկն եւ փշեաց ի կոտորեալն, իբրեւ զայն զի ասէ. «Փշեաց, ի նոսա շունչ կենդանի» (ԱԷ 9) յամին երեսներորդի Հինգերորդի գե-րութեան մերոյ ի չորեքտասներորդի աւերածոյ քաղաքին մետասան՝ Սեդե-կիա կամ ի Հինգ չորեքտասան Յոշիայն եւ սկզբան գերութենէ անդի Յեքոնիայն մինչեւ ի շինուած. անդր տաճարին, յայն կատարած անդր եցոյց, եւ յայտ արար

վասն շինուածոյ տաճարին, զի նկարե-ցէ նոցա խորհուրդ դարձի ի կատարեալ Հիսուն ամի կարգին, որ ի նոսա դառ-նալոց էին ամենեքին: Բայց դարձեալ յամի քսաներորդի Հինգերորդի գերու-թեան մերոյ ի գերութենէ անտի Յեքո-նիա Համարի իբրու առնու նա Հինգ ամի կարգի անդ: Չայն Հինգ կամ ութն զգե-րութիւն զտանն Դանիէլի իբրեւ կատա-րեցաւ յամն Հիսուներորդ կարգին, գրէ զչափ տաճարին, եւ դարձուց // (225ա) անէ նոցա ի Ժառանգութիւն իւրեանց: Ալ մի՛ կարծէր դու եթէ այն ինչ վնաս է, զի մնացեալ են ութն ամ գերութեան տանն Դանիէլի քսաներորդ Հինգերորդ կարգին յառաջ քան մարգարէանալն Եղեկիէլի, այլ ընդ նոյն իսկ ընդ կարգն Հայեաց դու, եւ զամենայն նորա Համա-րեաց մինչեւ ի շինուած տաճարին, զի ինքն դարձ Ժառանգութեան նոցա:

«Եւ Զուրք նոր երանէին եւ զաւրանալին ի կողմնս դալիլեացոց եւ անկանէին ի Զուրս նեխեալս եւ անուշանան» (ԽԷ 8): Ուսումն վարդապետութեան, որ ելանէ, խառնի ընդ Հեթմանոսս, այլ որպէս ետես նա զէս փառացն Աստուծոյ յարեւելից դրանէ անտի ի Ժամանակի իբրեւ իւլեր քաղաքն սոյն իսկ ի նմին յարեւելից կող-մանէ անտի ետես նա չափեալ զմուտ վասն շինուածոյ տաճարին:

«Փառքն ասէ Աստուծոյ եկին մեկն ի տաճար անդր» (ԽԷ 4) ընդ ճանապարհ դրանն, որ Հաի ընդ արեւելս, եւ զի ասէ. «Կաին առ նովառ որսորդք» (ԽԷ 10) նոքա իսկ նախանձաւորք, պնդակազմ⁶⁶, որ կաին իսկ ի նոսա:

«Պտուղ նոցա՝ ի կերակուր եւ տերեւ նոցա՝ ի բժշկութիւն» (ԽԷ 12), այսինքն՝ զի բանիւք եւ արդեամբք կատարեցան

66 պնտակազմ:

քան զջուրքն, զոր ըմպեն ի որբութենէ անդի իւրեանց, ելանէն վասն կենդանի եւ կենարար կենացն արդարութեան: Եւ զի անդէն ի դիւտ անդ դառնաին որ կողմ ուղղէին, եւ զի ոչ խոտորէին նոքա յաւրինացն անտի՝ իբրեւ ցնծացան նոքա «**շուրջ դափսամբն**», այնոքիկ են, որ// (225բ) զուարճացեալ ցնծան իբրեւ զայն, զի ասէ. «Ծառ, որ տնկեալ է ի դնացս ջուրց, որ զպտուղ իւր ի ժամու տա եւ տերեւն նորա մի՛ թափեցի»⁶⁷ ելք նորա եւ մոռոք նորա մի անուշասցին. ոչ այն, որ մոռանէր բարի ոք էր, եւ ոչ այն, որ

գայթակղեալ ելանէր⁶⁸ ի խաբէութիւն մոլորութեան՝ բար[ի]: Դարձեալ գերութիւն եւ դարձն, դարձեալ սկիզբն եւ կատարած շնորհի, կամ ժողովուրդն՝ կանխաւորութիւն⁶⁹: Եւ արդ, որդուին գետն՝ շինութիւն նոցա եւ որսորդքն՝ լիութիւն նոցա, ծառքն եւ տերեւն եւ պտուղն՝ պատարագքն եւ տասանորդքն նոցա: Բայց դարձեալ գետն, զոր անց նա մինչեւ ի պծիղն, մինչեւ ի ծոնկն, մինչ ի գաւտին: Եւ զի սաստկացաւ նա յետոյ նոքին իսկ էին, փոքր էին եւ զաւարացան եւ մեծացան եւ կոխան արարին զեղոմաեցիսն այլաւքն Հանդերձ:

67 Սաղմ. Ա.3

68 Ելանել:

69 Չիք ՆԲՀ :